

# Şerh mukoddime Ibn Ebi Zeyd El-Kayrawani.

Şerh eden: Allame Ahmet bin Yahya En-Nejmi

# Şerh mukoddime Ibn Ebi Zeyd El-Kayrawani.

Şerh eden: Allame Ahmet bin Ýahya En-Nejmi

Terjimeçi: Türkmen ogly

Ikinji çap.

Ähli soraglary elektron poçtalaryň üsti bilen berip bilersiňiz.

[Pygambermirasy1@gmail.com](mailto:Pygambermirasy1@gmail.com)

[Kuranwehadys@gmail.com](mailto:Kuranwehadys@gmail.com)

Başga-da kitap ýüklemek üçin: [kuranwehadys.com](http://kuranwehadys.com)



## Şerh mukoddime risälet Ibn Ebi Zeýd El-Kaýrawani.

Ynsany nygmaty bilen (ýaradyp) başlan, oňa hikmeti bilen garynlarda syrat beren<sup>(1)</sup>, oňa ýumşaklygy aýan eden<sup>(2)</sup>, begendirýän

---

(1) Şerh:Aslynda Allah ynsany ýaratmak, oňa ylym bermek bilen oňa uly nygmat, eşret berendir, aýatlarda şeýle diýýär:

**"Rahman (bolan Allah ynsana) Kurany öwretdi. (Öz gudraty bilen) ynsany ýaratdy, oňa (düşünjelerini) beýan (etmegi) öwretdi."** (Rahman 1-4).

**"(Allah) Adam (ata) ähli zadyň atlaryny öwretdi. Soň olary perişdelere görkezip: «Eger siz dogruçyl bolsaňyz, Maňa bularyň atlaryny aýdyp beriň!» diýdi."** (Bakara 31)

Bu aýatlar Allahyň ynsana bolan aladasyny, rehmetini, ýumşaklygyny görkezýär, Allah ynsany entek garyndaka ýaradyp başlaýar, soňra iň gözel syrat, keşp berýär, aýatlarda şeýle diýýär:

**"(Eneleriňiziň) göwrelerinde size islän görnüşinde şekil beren Oldur. Ondan başga (ybadata laýyk) iläh ýokdur, (Ol) Gudraty güýçlüdir, hikmet eýesidir."** (Äli Imran 6)

**"Seni ýaradan, saňa dolulygyna şekil beren we saňa deňagramly bir ýaradylyş beren, seni Öz isleýşi ýaly ýaradan (Ol dälmi eýsem)?"** (Infitar 8)

**"Takyk, Biz ynsany iň ajaýyp görnüşde (hoşsurat, akylyly-başly, kämil bir barlyk edip) ýaratdyk. Soň ony (eden erbet işleri sebäpli, pes derejeli sepilleriň iň aşaky pes derejeli) sepilligine düşürdik."** (Tin 4-5)

Bu aýatlar arkaly Allah bize ynsan barlygyny gözel keşpde, ajaýyp keşpde ýaradanyny habar berýär.

(2) (oňa ýumşaklygy aýan eden) - ýagny, ynsan ejiz bolup ýaradylan, şonuň üçin, ynsanyň ehline (ene-atasy, golaý garyndaşlary) onuň bilen ýumşak, rehimli gatnaşmagy guýlandyr.

rysgalyny beren<sup>(1)</sup> Allaha hamd bolsun, Ol ynsana bilmeýän zadyny öwretdi<sup>(2)</sup>, oňa Allahyň fazly beýikdir<sup>(3)</sup>, barlyklaryň täsir-yzларыny bildirendir<sup>(4)</sup>, ilçileriň - iň haýyrly ýaradylanlaryň - dilinde aýan edendir, şeýdip, fazlyndan kime tewfik (üstünlik, şowlulyk) beren bolsa, ony dogry ýola saldygydyr, adyllygyndan kimi ýardamsyz goýan bolsa, ony azaşdyrandyr<sup>(5)</sup>, möminleriň işini ýeňilledip, olaryň

---

**(1) (begendirýän rysgalyny beren)** - ýagny, Allah ony emzikedäki süýt bilen rysklandyrýar, soňra gatylaşansoň, dişleri çykansoň, onuň halyna laýyk rysgal berýär, ýagny, özi ýalylaryň iýýän tagamyny berýär.

**(2) (Ol ynsana bilmeýän zadyny öwretdi)** - bu barada ýokarda aýatlary agzapdyr, goşmaça aýtsak ýene aýatda şeýle diýýär:

**"(Eý, Muhammet!) Ýaradan Perwerdigäriň ady bilen oka! (Ol) ynsany gan lagtasyndan ýaratdy. (Eý, Muhammet!) Oka! Seniň pazly-keremi çäksiz bolan Perwerdigäriň (ynsana) galam bilen ýazmagy öwretdi. (Ol) ynsana bilmeýän zadyny öwretdi."** (Alak 1-5)

**(3) (oňa Allahyň fazly beýikdir)** - çünki, Allah oňa gulak, göz, gürleýän dil, pikirlenýän akyl, gymyldaýan agzalar berendir, şeýdip ol ýöräp bilýär, tutup bilýär, işläp bilýär, düzüp bilýär.

**(4) (barlyklaryň täsir-yzларыny bildirendir)** - ýagny, barlyklarda, ýaradylan zatlarda Allahyň yzy bardyr, olar Allahyň hikmetine, gudratyna laýyklykda bolup, ynsany Allah özüne ybadat etdirmek üçin ýaradandyr, aýatda şeýle diýýär:

**"Olar hiç zat bolmazdan (ýaradyjysyz) ýaradyldylarmy? Ýa-da olaryň özleri ýaradyjymy? Ýa-da asmanlary we ýeri olar ýaratdymy? Ýok, olar (muňa anyk) ynanmazlar. Ýa-da seniň Perwerdigäriň hazynasy olaryň ýanyndamy? Ýa-da olaryň özleri ähli zada eýemi?"**

(Tur 35-37)

**(5) (ilçileriň - iň haýyrly ýaradylanlaryň - dilinde aýan edendir, şeýdip, fazlyndan kime tewfik (üstünlik, şowlulyk) beren bolsa, ony dogry ýola saldygydyr, adyllygyndan kimi ýardamsyz goýan bolsa, ony azaşdyrandyr)** - ýagny, Resullaryň dillerinde Özüne ybadat etmekligi, ybadatda hiç kimi Oňa şärik goşmazlygy aýan edendir, şeýle

**gursaklaryny ýatlatma üçin açandyr, şonuň üçin, dillerinde aýdyp, kalplarynda yhlas (ýeke Allah üçin niýet) edip, Allaha iman getirdiler, ilçileriň, kitaplaryň getiren zatlaryny amal etdiler<sup>(1)</sup>, öwreden zatlaryny öwrendiler, çyzylan çäklerde durdular<sup>(2)</sup>, haram**

---

hem, ýaradylmakdan asyl maksat - tewhyddygyny adamlara ilçiler bildirendir, aýatlarda şeýle gelýär:

**"Eý, Adam ogullary! Size Meniň aýatlarymy beýan edip, düşündirýän ilçilerim gelende, kim (oňa garşy gitmän günälerden) saklansa we özüni düzetse, ine, olara gorky-howp ýokdur we olar gamgyn hem bolmazlar. Aýatlarymyzy ýalan hasaplanlar we olary tekepbirlik edip kabul etmeyänler, ine, şolar Dowzahydyrlar hem-de ol ýerde ebedi galarlar."** (Agraf 35-36)

**"Biz senden öňki ilçilerimizi diňe: «Menden başga (hak) iläh ýokdur, Maňa gulluk ediň» diýen wahyý bilen iberdik."** (Enbiýa 25)

Soňra adamlaryň ilçilerden soň ikä bölünenlerini beýan etdi, birinji topar ilçilere tabyn boldular, getiren zatlaryna iman etdiler, şeýdip, muhtedi (dogry ýola düşen) boldular, ikinji topar ýalanladylar, ýüz öwürdiler, şeýdip, mahzul (ýardamsyz ýalňyz taşlanan), azaşanlara öwrüldiler, şeýlelik bilen Allah fazlyndan kime tewfik (üstünlik, şowlulyk) beren bolsa, ony dogry ýola saldygydyr, adyllygyndan kimi ýardamsyz goýan bolsa, ony azaşdyrandyr, aýatda şeýle diýýär:

**"Allah olardan kimi dogry ýola gönükdirdi, kime-de (etmişlerine görä, dogry ýoldan) azaşmak derkar boldy. Indi ýeriň ýüzünde aýlanyň, ýalançylaryň ahrynyň nähili bolandygyny görüň!"** (Nahl 36)

**(1) (möminleriň işini ýeňilledip, olaryň gursaklaryny ýatlatma üçin açandyr, şonuň üçin, dillerinde aýdyp, kalplarynda yhlas (ýeke Allah üçin niýet) edip, Allaha iman getirdiler, ilçileriň, kitaplaryň getiren zatlaryny amal etdiler) - ýagny, iman edilende kalp, dil, agzalar bir bolup jebislik bilen iman etmelidigini beýan edýär, kalp iman edip tassyklaýar, dil kalpdaky tassyk eden zadyny daşyna çykarýar, agzalar bolsa, buýruklara görä etmeli, ýa taşlamaly zatlary berjaý edýär.**

**(2) (öwreden zatlaryny öwrendiler, çyzylan çäklerde durdular) - ýagny, imana degişli öwreden zatlaryny öwrendiler, çyzylan çäklerde**

**zatlardan saklanyp, halal zatlary edip oňdular<sup>(1)</sup>, soňra: Allah bize we saňa Onuň amanatlaryna gözegçilik etmekte, bize goýan**

---

saklandylar, ýagny, Allahyň gözel atlaryna we beýik wasplaryna degişli meselelerde durdular, olara beýan edilenden artyk hil-tüýs, görnüş bilen gyzyklanmadylar, habar edilenine iman getirdiler, aýdylmadyk zatlary taşladylar, ondan geçmediler, Ymam Mäligiň aýdyşy ýaly:

**"Soňra arşyň üstüne galdy"** (Furkan 59), **nädip galdy?"** Aýtdy: **"Galmak (diýilýän zat) belli zatdyr, nädip edenligi (ýagny, hili-tüýsi, görnüşi) näbellidir, oňa iman etmek wajypdyr, ol barada soramak bolsa bidgatdyr (dine täze zat salmakdyr)."** (Därimi)

Şeýlelik bilen, möminler olara beýan edilen zatlara iman getirip, çyzylan çäkden geçmän, saklanandyrlar.

**(1) (haram zatlardan saklanyp, halal zatlary edip oňdular)** - bu zatlar olaryň Allah üçin ybadat edýändiklerini görkezýär, olar habar berlenine iman getirdiler, buýrulan zatlary öwrendiler, çyzylan çäkde durdular, halal edileni etdiler, haram edilenden saklandylar, şýdip olar Allahyň hakyky bendeleri boldular, aýatdaky ýaly:

**"Rahmanyň (Allahyň) bendeleri ýeriň ýüzünde agraslyk bilen ýörärler, özlerine nadanlar söz gatanlarynda bolsa, olara diňe «Salamat boluň!» diýip geçerler. (Olar) gijelerini özleriniň Perwerdigärine sežde edip we aýak üstünde dik durup (ybadat bilen) geçirerler. Olar: «Eý, Perwerdigärimiz! Dowzah azabyny bizden sow, çünki onuň azaby elhençdir. Ol (ýer) mesgen tutulmagy we ýerleşilmegi üçin nähili erbet ýerdir!» diýerler. Olar sarp edenlerinde isrip hem-de gysgançlyk etmezler. Ikisiniň arasynda orta ýoly tutarlar. Olar Allahyň ýany bilen başga bir ilähe ýalbarmazlar. Allahyň (almagyny) haram eden janyny nähak ýere öldürmezler we zyna etmezler."** (Furkan 63-68)

Ýokarda düşündirenlerimiz ýazyjynyň - Allah oňa rehmet etsin - sözbaşysydyr, mundan soň bu zatlary ýazmaklyga iteren zady agzap şeýle diýýär:

amanatlaryny goramakda ýardam bersin<sup>(1)</sup>, sen menden diniň wajypdan işlerini gysgaça taryp etmegimi haýyş edipdiň, ol wajypdan işleriň käbiri dilde aýtmak, käbiri kalpda ynanmak, käbiri agzalar bilen etmek bilen biter, wajypdan soňra gelýän süňnetler: muekked, nefil, ündew, edepden käbir zatlar, usul-fykhdan (fykh ylmynyň esaslaryndan) we düzgünlerinden Ymam Mälik ibn Enesiň - Allah oňa rehmet etsin - mezhebine we usulyna görä birnäçe sözlem<sup>(2)</sup>, bulardaky çykan soraglary çuňňur ylymlaryň tefsirinden

---

**(1)** (Allah bize we saňa Onuň amanatlaryna gözegçilik etmekde, bize goýan amanatlaryny goramakda ýardam bersin) - ýagny, ynsan ybadaty eda etmegi üçin, çyn (ýürekden) päklenmegi üçin, Allahyň haram eden zatlaryndan öz agzalaryny, duýgularyny goramagy üçin oňa amanat edilen zatlar bardyr, ol amanatlary ýekelikde-de, köpçülikde-de goramalydyr, hadysda şeýle diýýär:

**"Allahdan çynlakaý, hakyky haýa bilen utanyň, aýtdylar: biz Allahdan utanýarys, eý Allahyň Pygamberi, Allaha hamd bolsun, aýtdy: ol däl, Allahdan hakyky haýa bilen utanmak - başy (akly) özleşdiren (öwrenen) zatlary bilen goramak, garny sygdyran zatlary bilen goramak, ölüm we belany ýatlamak, hem-de kim ahireti islese bu dünýä haýatynyň zynatyny (bezegini) taşlar."** (Tirmizi)

**(2)** (sen menden diniň wajyp işlerini gysgaça taryp etmegimi haýyş edipdiň, ol wajyp işleriň käbiri dilde aýtmak, käbiri kalpda ynanmak, käbiri agzalar bilen etmek bilen biter, wajypdan soňra gelýän süňnetler: muekked, nefil, ündew, edepden käbir zatlar, usul-fykhdan (fykh ylmynyň esaslaryndan) we düzgünlerinden Ymam Mälik ibn Enesiň - Allah oňa rehmet etsin - mezhebine we usulyna görä birnäçe sözlem) - bu ýazyjynyň sözüdür, we biz şeýle diýýäris: Pygamberimizden anyk gelen delile görä öwrenmek, haýsy ymamyň mezhebine görä bolsa-da, ynha şu möhümdir, kimiň garaýşy delile gabat gelse, şonuň sözi öňürtidir, emma kimiň garaýşy te'wil (başga many bereni) üçin, ýa ol delili sahyh (dürs, anyk) hasaplamadygy üçin ýa şuňa meňzeş sebäplere görä, islendik alymyň ýa ymamyň sözi delile ters gelse, oňa uzur berýäris, ýagny, onuň uzury (düýpli sebäbi) bar, ol delili keýpine taşlanok, mümkin ol delil oňa ýeten däl, mümkin ol delil başga zady aňladýar diýendir, mümkin özündäki başga delile ters gelendir, biz alymlara, ymamlara sylag bildirýäris, hormat goýýarys,

**beýan, çagalara öwrenmeklik ündelen fakylaryň (alymlaryň) beýany, ýagny, ilki bilen Kuranyň harplaryny öwretmek<sup>(1)</sup>, Allahyň dinine düşünmekden öň kalplarynda yz bolar ýaly, şeýdip, olar bereket taparlar, netijeleri öwgüli bolar<sup>(2)</sup>, şeýlelik bilen, özüme we**

---

çünki olar uzursyz, bilkastlaýyn delili hiç haçan taşlamaýarlar, şeýlelik bilen, şular ýaly alymyň sözünü taşlamak aýyp däldir, delile ters gelen alymyň sözünü goýup, delile gabat gelýän alymyň sözünü almak aýyp däldir, çünki, hemme kişiniň sözi alynýandyram, taşlanýandyram, meger, Allahyň Resulynyň sözi beýle däldir, onuňky elmydama alynýandyr. Hemmämiz şuna iman edýäris: hemmämize Allahyň Resulyna eýermek, tabyn bolmak borç edildi, ondan gaýra däl, şeýle hem, näme üçin ymamlaryň, alymlaryň derejeleri uly, abraýlary belent, okuwçylary köp? Sebäbi şol alymyň özi Allahyň Resulyna tabyn bolýar, eýerýär, emma arasynda bilgeleşýin edilmeýän hatalar, ýa gizlin säwler her kimde-de bolýar, şeýlelik bilen bize mälim bolan zat - hemmämize delile eýermek wajypdyr, tapawudy ýok ol delil Mälikde bolsun ýa Şäfigyda ýa Ahmet ibn Hanbelde ýa Ebu Hanifada.

**(1) (bulardaky çykan soraglary çuňňur ylymlaryň tefsirinden beýan, çagalara öwrenmeklik ündelen fakylaryň (alymlaryň) beýany, ýagny, ilki bilen Kuranyň harplaryny öwretmek) - ýagny, meselä gowy düşünmek üçin, gerekli şekilde aňmak üçin çuň ylymly, fakylar kişilerden öwrenmek wajypdyr, hem-de eger özi garaýyşlaryň has dogrusyny saýgarmagy başarsa, ony etmek wajypdyr, şeýle hem, öz golastyndaky okuwçylaryna, çagalara, kiçilere haka eýermek isleýän ýaşlara şeýle öwretmelidir.**

**(2) (Allahyň dinine düşünmekden öň kalplarynda yz bolar ýaly, şeýdip, olar bereket taparlar, netijeleri öwgüli bolar) - ýagny, ýaşlykdan dürs akyda öwrenýän çagalaryň kalbyny şol dürs akyda basyp alýar, berk ornaşýar, şerigatyň gaýtarýan bidgat zatlaryna päsgel bolýar, Huzeýfa ibn Ýemanyň hadysy muňa yşarat edýändir:**

**"Edil boýranyň çöpüme-çöp düşelşi görkezilişi ýaly, ýa-da boýranyň çöpüme-çöp görkezilişi ýaly, kalplara fitneler (gadaganlyklar) görkeziler (hödürlener), haýsy kalba ol (fitne) içirilse, oňa gara tegmil (yz) goýular, haýsy kalp ony (fitnäni) inkär etse, oňa ak tegmil (yz) goýular."** (Muslim)



saňa Allahyň dinini öwretmek we oňa çagyrmak sogabyny umyt edip seniň haýyşyňa jogap berýäriň<sup>(1)</sup>:

**Bilgin, kalplaryň haýyrlusy içinde haýry göterýänidir we haýra iň umytlysy içinde şer götermedigidir<sup>(2)</sup>, nesihatçylaryň iň nesihat berýän zady, ündeýänleriň sogap taýdan iň ündeýän zady - möminleriň çagalarynyň kalplarynda haýyr ornaşmagy üçin haýry ýetirmek, olara diniň aýratynlyklaryny, şerigatyň çäklerini köňülleri öwrenişer ýaly görkezmek<sup>(3)</sup>, şeýle hem, olara kalplarynyň ynanmaly, agzalarynyň etmeli zatlaryny beýan etmek, çünki aýtdylar: Allahyň kitabyny çagalara öwretmek Allahyň gazabyny söndürer, şeýle hem, kiçilikdäki öwredilen zat edil daşdaky nagyş ýalydyr<sup>(4)</sup>.**

**Ýat alyp peýda aljak zatlaryny, öwrenip abraý gazanjak zatlaryny, ynanyp, amal edip bagta ýetjek zatlaryny saňa mysallandyrdym. Olara ýedi ýaşlarynda namaz buýurmak, on ýaşa ýetibem okamasalar urmaklyk, düşeklerini aýry etmeklik emir edilendir.**

---

**(1) (şeýlelik bilen, özüme we saňa Allahyň dinini öwretmek we oňa çagyrmak sogabyny umyt edip seniň haýyşyňa jogap berýäriň) - bu sözünden soň şeýle diýýär:**

**(2) (Bilgin, kalplaryň haýyrlusy içinde haýry göterýänidir, we haýra iň umytlysy içinde şer götermedigidir) - ýagny, köplenç bir gezek şere düşen kalp ol şerden täsirlener, ol şer öz täsirini goýar, emma şer girmedik, sap, arassa kalba haýyr barsa, ony kabul etmegi, amal etmegi has umytlydyr.**

**(3) (nesihatçylaryň iň nesihat berýän zady, ündeýänleriň sogap taýdan iň ündeýän zady - möminleriň çagalaryň kalplarynda haýyr ornaşmagy üçin haýry ýetirmek, olara diniň aýratynlyklaryny, şerigatyň çäklerini köňülleri öwrenişer ýaly görkezmek) - öwrenişer ýaly, ýagny, tälimleşer ýaly.**

**(4) (şeýle hem, olara kalplarynyň ynanmaly, agzalarynyň etmeli zatlaryny beýan etmek, çünki aýtdylar: Allahyň kitabyny çagalara öwretmek Allahyň gazabyny söndürer, şeýle hem, kiçilikdäki öwredilen zat edil daşdaky nagyş ýalydyr.) - bu aýdanlary hakdyr, in şä Allah, eger şuny göz önünde tutan bolsa: gelejekde bidgat, täze dine sokulan azaşmalardan halas bolmagy üçin kiçilikden dogry dürs akyda öwretmek zerurdyr.**

Şeýle hem, ýetişmänkäler Allahyň bendelerine sözlerden, amaldan näme parz edenini bilmelidirler, çünki haçanda olar ýetişende ol zatlar olaryň kalplarynda ornaşmalydyr, janlaryna ýakymly bolmalydyr, agzalary öwrenişmelidir, çünki, Allah kalba ynanmaly zatlaryny, agzalara berjaý etmeli tagatlary parz edendir, indi, agzan zatlaryny saňa giňişleýin bapma-bap düşündirerin, öwrenýänlere aňmak ýeňil düşer ýaly in şä Allah, diňe Oňa maslahat salýarys, diňe Ondan ýardam dileýäris, Beýik Belent bolan Allahdan başga güýjem kuwwatam ýokdur we Allahyň salawady, çäksiz salamy Muhammet pygamberine, onuň maşgalasyna we sahabalaryna bolsun.

## **Bap: Dilleriň aýtmasy, kalplaryň ynanmasy wajypdan bolan diniň emirleri.**

Allahdan başga (hak) ilähiň ýoklugyna kalbyň bilen iman etmek<sup>(1)</sup>, diliň bilen aýtmak muňa degişlidir, Onuň meñzeşi, deňi-taýy, perzendi, kakasy, aýaly, şäriği ýokdur<sup>(2)</sup>, Onuň ilkinjiliginiň

---

**(1) (Allahdan başga (hak) ilähiň ýoklugyna kalbyň bilen iman etmek)** - ýagny, Allahyň birligini, Ondan başga (hak) ilähiň ýokdygyny tassyklamak, ony dilde aýdyp täkitlemek, lä ilähe illallah sözi iki sözlemeden ybarat: ret ediji sözlem, makullaýjy sözlem. Ýagny, lä ilähe diýmek - ýok iläh (ybadat edilýän zat) diýmekdir, iläh sözi bärde belli-kesgitli birini aňladanok, tersine, hemme zady içine alýar, ýagny, islendik ybadat edilýän zat ret edilýär, inkär edilýär. Ikinji sözlem illallah, bu aslynda iki sözdür: illa Allah. Manysy: illa - meger, megerem diýmek, ýagny megerem Allah, bu eýýäm makullaýjy sözlem, netije: ýok iläh megerem Allah, ýagny hiç hili hiç ýerde ybadat edilýän zat ýok megerem diňe Allah, ýalňyz Allah ybadata haklydyr, muny tassyklap aýatda Allah şeýle diýýär:

**"Biz senden öňki ilçilerimizi diňe: «Menden başga iläh ýokdur, Maňa gulluk ediň» diýen wahyý bilen iberdik."** (Enbiýa 25)

**(2) (Onuň meñzeşi, deňi-taýy, perzendi, kakasy, aýaly, şäriği ýokdur)** - ýagny, bärde ýazyjy Allahyň birinden dogulmagyny, biriniň Ondan dogulmagyny ret edýär, şeýle hem, Onuň deňi-taýynyň, ýardamçysynyň,

başlangyjy, ahyrkylygynyň soňy ýokdur<sup>(1)</sup>, wasp edijiler Onuň waspynyň hakykatyna ýetip bilmezler, pikir edijiler Onuň ýagdaýyny gurşap bilmezler, pikir edijiler Onuň Özüniň zäti (barlygy) barada däl-de Onuň aýatlary (alamatlary) barada pikirlenmelidirler, **"(Ynsanlar) Onuň ylmyndan Özüniň islän zadyndan başga hiç zadyň (hakykatyna) doly düşüniş bilmezler. Onuň kürsüsi asmanlary we ýeri (doly) gurşap alandyr. Ol ikisini (asmany we ýeri) gorap saklamak Oňa kyn däldir. Ol (Allah) Beýikdir, Belentdir."**<sup>(2)</sup>

---

orunbasarynyň, aýalynyň, şäriginiň bar bolmagyny ret edýär, inkär edýär, bu inkär etme Yhlas süresinde gelyändir:

**"Aýt (eý, Muhammet!): «Ol Allah Ahatdyr (Birdir). Allah Sametdir"**  
- ýagny, hiç zada mätäç däldir.

**"Ol (hiç kimi) dogran däldir, (hiç kimden) doglan däldir. Onuň hiç bir deňi-taýy ýokdur"**

Soňra ýene ret edýän sözlemleri getirýär:

**(1) (Onuň ilkinjiliginiň başlangyjy, ahyrkylygynyň soňy ýokdur) –**  
Hadid süresinde muny tassyk ediji aýat bardyr:

**"Ol Owwaldyr (Ondan öň hiç zat ýokdur), Ahyrdyr (Ol ähli barlyklar pany bolandan soň hem bar bolar), Zahyrdyr (äşgärdir), Batyndyr (gizlidir). Ol ähli zady bilýändir."** (Hadid 3)

Pygamberimizden sahyh, dürs hadysda şeýle diýýär:

**"Eý Allah! Sen Owwalsyň, Senden öň hiç zat ýokdur, Sen Ahyrsyň, Senden soň hiç zat ýokdur, Sen Zahyrsyň, Senden ýokarda hiç zat ýokdur, Sen Batynsyň, Senden aşakda hiç zat ýokdur."** (Muslim)

**(2) (wasp edijiler Onuň waspynyň hakykatyna ýetip bilmezler, pikir edijiler Onuň ýagdaýyna gurşap bilmezler, pikir edijiler Onuň Özüniň zäti (barlygy) barada däl-de Onuň aýatlary (alamatlary) barada pikirlenmelidirler: "(Ynsanlar) Onuň ylmyndan Özüniň islän zadyndan başga hiç zadyň (hakykatyna) doly düşüniş bilmezler. Onuň kürsüsi asmanlary we ýeri (doly) gurşap alandyr. Ol ikisini (asmany we ýeri) gorap saklamak Oňa kyn däldir. Ol (Allah) Beýikdir, Belentdir")** ýagny, ýazyjy şuny ykrar edýär: Mahluklar

**Ol Allah El-Alim (Biluwjydyr), El-Habirdir (hemme zatdan habardar), El-Mudebbir (hemme zady dolandyryán), El-Kodiýr (hemme zada kadyr), Es-Semig (Eşidiji), El-Basyr (Görüji), El-Aliýý (Belent), El-Kebiýr (Uly)<sup>(1)</sup>, Ol Öz şanly Arşynyň üstünde zäti**

---

(ýaradylanlar) Onuň waspyny bermekden, Onuň ýagdaýyny doly tanamakdan ejizdirler, aslynda mahluklara buýrulan zat Onuň aýatlary barada oýlanmak, emma Onuň zätini (barlygyny) akyllar göz öňüne getirip bilmez, akyllara sygmaz, ölçegler bilen ölçelmez, şeýlelik bilen, Özüniň bildireninden artyk bendeler Onuň atlaryny-wasplaryny, zätiniň sypatlaryny bilmezler, bu zatlary bilmekde ejizligini boýun almak her bir mahlugyň göz ýetirmeli zadydyr, ýazyjy muny şu sözleri aýtmak bilen ykrar edýär: (Ynsanlar) Onuň ylmyndan Özüniň islän zadyndan başga hiç zadyň (hakykatyna) doly düşüniş bilmezler.

**(1) (Ol Allah El-Alim (Biluwjydyr), El-Habirdir (hemme zatdan habardar), El-Mudebbir (hemme zady dolandyryán), El-Kodiýr (hemme zada kadyr), Es-Semig (Eşidiji), El-Basyr (Görüji), El-Aliýý (Belent), El-Kebiýr (Uly)) - ýagny, gysgaça aýdamyzda – Allah aňrybaş kämil, bir kemsiz wasplara eýedir. Mysal üçin, haçanda biz “Allah Biluwjy” diýemizde, şu aýatdaky ýaly:**

**"Ol (Allah) gaýyby bilýändir. Emma gaýybyny hiç kime açmaz (habar bermez). Meger, Öz razy bolan ilçisine (gaýyp habarlarynyň käbirini habar berer). Takyk, Ol (Allah) habarlaryny doly ýetirýändigini biler ýaly ilçisiniň öňüne we yzyna gözegçiler ýerleşdirer."** (Jyn 26-27)

Ýagny, ylym, bilim bilen Allahy taryp edemizde, munuň manysy - Allah şol waspyň aňrybaşyna, iň kämiline eýedir, edil şeýle haçanda Allah hemme zatdan habardar diýemizde, ýagny, Allah hemme zadyň içki we daşky zatlaryndan habardardyr.

El-Mudebbir - ýagny, älem-jahany dolandyryán, Özüniň takdyr edişi ýaly älemi ýöredýän diýmek.

Es-Semig, El-Basyr - bu iki wasp bilen Allah Özüni hem wasplandyr, Resulyny hem wasplandyr, Allah Es-Semig diýmek - her eşidilýän zady hatda adamlara gizlin zatlary hem Eşidiji diýmek, hem-de adamlaryň görüp bilmeýän gizlin zatlaryny hem Allah görýändir, ýagny, haçanda

---

Allahy bu wasplar bilen wasplamyzda ol wasplar iň kämil görnüşdedir, aňrybaş şekildedir. Ynsan hem eşidiji we görüjidir, aýatdaky ýaly:

**"Biz ynsany gatyşyk nutfadan (suwdan) ýaratdyk. Biz ony synap görmek üçin, ony eşidýän we görýän barlyk edip ýaratdyk."** (Ynsan 2)

Sorag: Eger Allah hem-de ynsan birmeňzeş söz bilen wasplandyrylsa, ol wasplaryň hakykaty hem birmeňzeş bolarmy?

Jogap: ýok.

Aişe enemiz gürrüň berýär:

**"Hemme sesleri gurşap alyp eşidýän Allaha hamd bolsun, Hawle bint Saglebe atly zenan öýüň gyrasynda Pygamberimiz bilen öz adamsy barada jedelleşýärdi, onuň käbir sözleri maňa eşidilmeyärdi, soň Allah şu aýaty inderdi: "Elbetde, Allah ýanyoldaşy barada seniň bilen jedelleşen we (öz ýagdaýyny) Allaha arz eden (aýdan) ol aýalyň sözünü eşitdi. Allah siziň gürrüňleriňizi eşidýändir. Takyk, Allah (ähli zady) eşidýändir, görýändir."** (Mujadele 1)

Ynsan daş ýerden, perdelenen ýerden eşidip bilmez, emma Allahyň eşitmekligine hiç zat päsgel bolup bilmez, şeýle hem, görmekligine, ýeriň iň aşakgy gatlagyndaky zatlary, deňizleriň jümmüşindäki zatlary hemme zatlary Allah görýändir, şeýlelik bilen, Allahyň eşitmek, görmek wasplary iň aňrybaş iň kämil derejededir, Onuň emri beýikdir, atlary mukaddesdir.

El-Aliýý - Beýik derejeli, Belent mertebeli diýmek, Ol Öz zäti bilen arşyň üstündedir, Ol Öz gudraty bilen hemme ýaradylanlardan üstündür, aýatlarda şeýle diýýär:

**"Aýt: «Onuň (Allahyň) siziň üstüňizden (asmandan) ýa-da aýaklaryňyzyň aşagyndan (zeminden) azap ibermäge ýa-da sizi topar-topar edip (biri-biriňize zyýan ýetirip), ezýetleriňizi biri-biriňize dadyrmaga güýji ýetýändir». Seret! Olar düşüsinler diýip, Biz (Allahyň gudratyny görkezýän) aýatlarymyzy nähili beýan edýäris."** (Engam 65)

**"Ol bendeleriniň ýokarsynda Kahyrdyr (üstündür)."** (Engam 61)

(barlygy) bilendir, Ol ylmy bilen hemme ýerdedir<sup>(1)</sup>, ynsany ýaradyp, nebsiniň oňa näme was-wasy salýandygyny Ol gowy bilýändir, Ol oňa jan (ýeňse) damaryndan hem has ýakyndyr, Ol bilmezden bir ýapragam gaçmaz, ýer tümlüginde bir däne hem, bir çyg, bir gury zat ýokdur meger aýdyň ediji kitapda (bu zatlar ýazylandyr)<sup>(2)</sup>.

---

**"Sen (olara): «Şaýatlyk taýdan iň üstün zat näme?» diý. (Soň) aýt: «Meniň bilen siziň arañyzda Allah şaýatdyr.»** (Engam 19)

**(1) (Ol Öz şanly arşynyň üstünde zäti (barlygy) bilendir, Ol ylmy bilen hemme ýerdedir)** - ýagny, hiç bir mekan Onuň gözýetiminden sypmaz, hemme ýerden habardardyr.

**(2) (ynsany ýaradyp, nebsiniň oňa näme was-wasy salýandygyny Ol gowy bilýändir, Ol oňa jan (ýeňse) damaryndan hem has ýakyndyr, Ol bilmezden bir ýapragam gaçmaz, ýer tümlüginde bir däne hem, bir çyg, bir gury zat ýokdur meger aýdyň ediji kitapda (bu zatlar ýazylandyr))** - bu ýerde ýazyjy Allahyň ylmyň giňligini we inçeligini beýan edýär, ýagny aňrybaş derejede bolan ylmy hemme zady gurşap alandyr, hatda bagdan gaçýan ýapragyň ylmy hem Ondan gaýyp bolmaz, bagyň ýerini, ýapragyň ýerini, zyňlan dänäniň gaçan ýerine çenli hemme zatdan ylmy bardyr. Şonuň üçin ynsanyň bu zatlara iman etmesi, ol zatlary dogry hasaplamagy, Perwerdigäriniň ylmyny kämil saýyp, ýürekden ygtykat (ynanç) etmesi wajypdyr, aýatda Allah şeýle diýýär: **"Sen aýt: «Allahdan başga asmanlardaky we ýerdäki hiç bir kişi gaýyby (görünmeýäni) bilip bilmez. Olar haçan direldiljekdiklerini hem duýup bilmezler»"** (Neml 65)

Mundan daşary şuna hem iman edýäris - älem-jahanda her bolup geçýän zat Ummul-Kitapda (ýazgyt kitabynda) ýazylandyr, Allahyň ylmyndan hiç zat sypmaz.

## **Ol Arşa galandyr<sup>(1)</sup>, Mülki eýeländir<sup>(2)</sup>,**

---

**(1) (Ol arşa galandyr)** - Kuranyň ýedi sany ýerinde Allah Özünüň arşa galanyny habar berýär, bu barada şek ýokdur, ymmatyň selef alymlary aýdýarlar: Öz jelaýna laýyk galyş bilen galdy, muňa iman edýäris, emma galyşyň hil-tüýsini Allaha tabşyryars.

Ymam Mälikden soradylar: "Takyk Allah aýdýar:

**"...asmanlary we ýeri alty günde ýaratdy, soň (özüne mahsus görnüşde) Arşa istiwa etdi (Arşa galdy)..."** (Agraf 54)

Nähili istiwa etdi (nädiş galdy)?

Ymam Mälik nazaryny ýere salyp, bu geň soraga haýran galdy, soňra başyny galdyryp aýtdy: **"Istiwa (galmak, galyş) belli zat, (emma) hil-tüýsi näbelli, oňa iman etmek wajypdyr, ol barada soramagam bidgatdyr, sen ýaramaz adamsyň, çykaryň ony!"** (Därimi)

**(2) (Mülki eýeländir)** - ýazyjynyň bu sözüne bellik edýäris, manyny beýan etmek üçin edil şu sözleri ulanmagy ýalňyşdyr, sebäbi "Mülki eýeländir" sözi hamala Allahyň garşydaşy bar bolanyny pikir etdirýär, Allahyň garşydaşy ýokdur, ýazyjy muny eldetde göz önünde tutan däldir, biziň çaklamamyz - ýagny, Allah umumy mülküň eýesi diýmek isländir, çünki, mülki çekeleşip eýelär ýaly Allah bilen çekeleşjek kim bar? Allahyň hiç hili garşydaşy ýokdur, Ol älem-jahanyň ýaradyjysydyr, ony döreden Allahdyr, ondakylary goraýjy hem Allahdyr, aýatlarda şeýle diýdi:

**"Allah asmanlary we ýeri ýitip ýok bolmagyndan goraýar. Eger olar ýitip ýok boljak bolsa, Allahdan başga ony saklap biljek hiç kim ýokdur. Takyk, Ol Halymdyr (howlugýan däldir), Bagyşlaýjydyr."** (Fatyr 41)

**"Allahyň ýeriň ýüzündäki ähli zatlary, şeýle hem deňizde öz emri bilen ýüzyän gämileri size boýun edendigini, asmany hem Öz rugsadyndan daşgary ýere gaçmaktan saklaýandygyny görmeýärsiňizmi? Takyk, Allah ynsanlara Mähirlidir, Rehim-sepagatlydyr."** (Haj 65)

## Onuň gözel atlary<sup>(1)</sup>,

---

**"Eger ýerde we asmanda Allahdan başga-da hudaý bolsady, olaryň ikisi (asman we ýer) hem harap bolardy. Arşyň Perwerdigäri bolan Allah olaryň ýöňkeýän sypatlaryndan päkdir."** (Enibiýa 22)

**"(Eý, Muhammet!) Aýt: «Eger olaryň aýdyşlary ýaly, Ol (Allah) bilen bile (başga) hudaýlar hem bar bolsady, onda (olaryň her biri) Arşyň eýesine (golaýlaşmak ýa-da Ondan üstün çykmak üçin) bir ýol (çäre) gözlärdi. Olaryň aýdýan zatlaryndan örän ýokary, beýik bolan (Allah) ähli kemçiliklerden daşdyr we päkdir. Ýedi gat asman, ýer we bularda bar bolan zatlar Ony tesbih edýärler. Oňa hamdy-sena bilen zikir aýtmaýan hiç bir zat ýokdur. Ýöne siz olaryň hamdy-senasyny bilmersiňiz. Takyk, Ol Halymdyr (howlugýan däldir), Bagyşlaýjydyr."** (Isra 42-44)

Şeýlelik bilen, "Mülki eýeländir" diýip aýdylmaly däl, çünki, beýle diýmek eýelemekden öň mülk Allahyň elinde däldigini pikir etdirýär, muny bolsa hiç ykrar etmeýäris, Allah has gowy Biluwjy.

**(1) (Onuň gözel atlary)** - haçanda Allahyň atlary diýilende, gözel atlary diýip goşmalydyr, bu aýatlarda şeýle gelýändir:

**"(Eý, Muhammet!) Aýt: «Isle, Allah (diýip), isle, Rahman (diýip) dileg ediň! (Allahyň) haýsy (ady) bilen dileg etseňiz ediň! Onuň gözel atlary bardyr»"** (Isra 110)

**"Iň gözel atlar Allahyňkydyr, şeýle bolsa, bu atlar bilen Oňa dileg-doga ediň (ýalbaryň)!"** (Agraf 180)

Bu aýatlardan çykýan netije - Allahy diňe kämil atlary, aňrybaş derejede päk atlary ýöňkemelidiris, meselem, eger bir at ýalňyz agzalanda kemçiligi içine alýan bolsa, ol ady Allaha ýöňkemek rugsat däldir, emma bir zada garşylyk hökmünde agzalan atlar, mysal üçin şu aýatlardaky ýaly:

**"Şeýdip, olar özleriçe hile gurnadylar, biz hem, duýman durkalar, olara bir hile gurnadyk. Olaryň guran hileleriniň netijesi nähili bolupdyr, bir gör. Biz olary hem, kowumlaryny hem bilelikde ýok etdik."** (Neml 50-51)



beýik wasplary bardyr<sup>(1)</sup>, Onuň hiç ady ýa waspy Ondan aýrylýan

**"Olar duzak gurýarlar, Allah hem olara duzak gurýandyr. Allah duzak gurýanlaryň iň ökdesidir."** (Enfal 30)

**"Takyk, mynapyklar Allahy aldawa saljak bolýarkalar Allah olary aldawa salýar."** (Nisa 142)

**"OI (kapyrlar ähli güýçleri bilen) hile gurýarlar. Men hem (olara) hile gurýaryn."** (Tarik 15-16)

Bu atlary ýalňyzlykda Allaha ýöňkemek bolmaýar, ýagny, Allah hile gurnaýançy, duzak gurýançy, aldawa salyjy diýilmeýär, bu diňe garşylyk görkezme hökmünde aýdylýar, ýagny, olaryň hilesine, duzagyna, aldawyna garşylyk hökmünde ulanylýar, emma bu atlary ýekelikde Allaha ýöňkemek rugsat däldir, çünki, ol atlar kemçiligi, ýetmezçiligi öz içine alýar, kämilsizligi pikir etdirýär, şeýle hem, öz içine kämilligi almaýan atlary Allaha ýöňkemek rugsat däldir, meselem şu aýatda şeýle diýilýär:

**"Sen (olara): «Şaýatlyk taýdan iň üstün zat näme?» diý. (Soň) aýt: «Meniň bilen siziň arañyzda Allah şaýatdyr."** (Engam 19)

Bärdäki **"zat"** sözi hemme zady, Allahy hem öz içine alýar, ýöne Allaha zat diýilmeýär, Allah zat at bilen atlandyrylmaýar, çünki, ol at öz içine öwgi-senany almaýar.

Şeýle hem, şu hadysdaky ýaly:

**"Allahdan güýçli gabanjaň şahs ýok."** (Muslim)

Bärde-de şeýle, ýagny, Allaha şahs diýilmeýär, çünki, ol öz içine öwgi-sena almaýar, şeýlelik bilen, Allahy diňe kämil, öwgi-senaly atlar bilen atlandyrmak bize wajypdyr, şu aýatdaky ýaly:

**"Iň gőzel atlar Allahyňkydyr, şeýle bolsa, bu atlar bilen Oňa dileg-doga ediň (ýalbaryň)!"** (Agraf 180)

**(1) (beýik wasplary bardyr)** - Kuranda we sünnetde Allahyň wasplary gelendir, olaryň kämildigini, beýikdigini ynanç etmelidiris. Allahyň wasplary päk, aňrybaş derejede kämildir, haçanda Allaha diri diýsek, ynsana hem diri diýsek, ikisiniň dirilik wasplarynyň uly tapawudy bardyr, muny ygtykat (ynanç) etmelidiris. Halygyň (ýaradanyň) diriligi hiç hili

**däldir<sup>(1)</sup>, Onuň wasplary ýaradylan bolmakdan, atlary döredilen bolmakdan Ol päkdir, Onuň zätiniň (barlygynyň) waspy bolan kelamy (gürlemek sypaty) bardyr, ony islän wagty isleýşi ýaly ulanar, (islän wagty isleýşi ýaly gürlär) ýaradylan däldir, edil şol kelamy bilen Ol Musa bilen gepleşendir<sup>(2)</sup>, daga tejelli edende (görnende)**

---

tarapdan aýyby, kemçiligi içine alýan däldir, emma ynsanyň diriligi beýle däldir, her ynsan diri bolmazdan öň asly barlykda ýokdy, haýatda hiç hili zyzy ýokdy, ol ýaradyja mätäç, ýagny, eger Allah ýaratmadyk bolsa, ol asla döremezdi.

Ynsan we haýwan ýaşamak üçin üç zada mätäçdir: ýmek, içmek, dync almak - ýagny, uklamak - emma perişdeler ýaşamaklary üçin iýip-içmäge, uka yns-jyn ýaly mätäç dälidiler, emma olar öz ýaradanlaryna, Allaha mätäçdiler, şeýlelik bilen, möhüm zat - Allahyň Kuranda Özünü wasp eden we Resulynyň dilinde wasp eden sypatlary bar, olaryň aňrybaş kämil, iň beýik derejededigine biz ynanç etmelidiris.

**(1) (Onuň hiç ady ýa waspy Ondan aýrylýan däldir) - ýagny, Ol** atlaryna we wasplaryna elmydama eýedir, olar elmydama bilelikdedir, Allahyň wasplary üç görnüşdir:

1) Diňe zätine (barlygyna) degişli wasplar, meselem: görmek, eşitmek, ýüzi, iki eli, iki goşary, barmaklary, aýagy, gadamy, injigi ýaly wasplar.

2) Zätine (barlygyna) degişli amaly wasplar, meselem: gürlemek, ýaratmak ýaly wasplar.

3) Amaly wasplar, meselem: istiwa, inmek, gelmek, barmak ýaly wasplar.

Bu wasplaryň hemmesini Allahyň jelalyna laýyklykda isbat etmek (tassyklamak), döredilmekden we kemçilikden päklemek bize wajypdyr, şonuň üçin ýazyjy şeýle diýdi: **(Onuň wasplary ýaradylan bolmakdan, atlary döredilen bolmakdan Ol päkdir).**

**(2) (Onuň zätiniň (barlygynyň) waspy bolan kelamy (gürlemek sypaty) bardyr, ony islän wagty isleýşi ýaly ulanar, ýaradylan däldir, edil şol kelamy bilen Ol Musa bilen gepleşendir) - Ähli-sünnet aýdýar:** Allah "kadiýmunnewg" we "hadisul ähaad" kalam bilen gepleýändir, ýagny Allah geplemek waspy bilen wasplanýandyr, Ol islän wagty islän şeklinde geplär.

---

**"Kadiýmunnewg"**diýmek - Allahyň gelemek waspy, jelalyna laýyklykda öňden bäri bar, Allahyň öňi-soňy bolmadyk barlygyndan bäri bu wasp Allahda bardyr.

**"Hadisul-ähaad"**diýmek – Allah islän wagty geplär, gürlär, gelemek islän wagty Allah kelam bilen wasplanýar. Kim gelemäni başarmasa, ol kemterdir, kim gürläp bilmese bu onuň kemçiligidir, nädip hudaý bolubilsin?! Allah käbirlerini “Kalplary bardyr, emma aňmazlar, gözleri bardyr, ýöne görmezler, gulaklary bardyr, ýöne eşitmezler” diýip sypatlandyrdy, kimiň aňmak, görmek, eşitmek ýaly wasplary bolmasa ol kemterdir, kemçiliklidir, şonuň üçin aýatda şeýle diýdi:

**"Biz jynlardan we ynsanlardan Dowzah üçin köp kişileri ýaratdyk. Olaryň kalplary bardyr, emma aňmazlar, gözleri bardyr, ýöne görmezler, gulaklary bardyr, ýöne eşitmezler, netijede, olar haýwanlar ýaly, hatda olardan hem beterdiler. Ine, asyl gapyl bolanlar şolar bolup, (olar) Dowzaha mynasyp kişilerdir."** (Agraf 179)

Diýmek, gepläp başarmazlyk, ýetmezçilikdir, kemçilikdir, mysal üçin bir halk özüne gürläp bilmeýän güni, görüp bilmeýän köri, eşidip bilmeýän kerri patyşa saýlasalar, dogry bolarmy?

**Jogaby:** Ýok, eger ýagdaý şeýle bolsa, nädip ýeriň we asmanlaryň Jebbary, olary ýaradan, dolandyryýan gepläp başarmaýan Hudaý diýip wasplanýlar?! Bu dürsmi?

**Jogaby:** Ýok, aýatda şeýle diýýär:

**"Olar özleriniň Perwerdigärinden özlerine gelen her bir täze duýduryşy hem diňe ýañsa alyp diňleýärler."** (Enbiýa 2)

**"täze duýduryşy"** - ýagny, ynsanlar üçin täze, emma Allahy täze söz bilen wasplamak dogry däldir, çünki gelemek jelalyna laýyklykda Allahyň waspydyr, Ondaky täze zat däldir.

Aýatlarda Allah şeýle diýýär:

**"Allah Musa bilen sözleşip geleşdi."** (Nisa 164)

---

**"(Eý, Muhammet!) Aýt: «Perwerdigärimiň sözlerini (ýazmak üçin) deňiz syýa bolsa, ýene şonça (deňzi syýa edip) goşsak hem, Perwerdigärimiň sözleri gutarmanka, deňiz gutarar»." (Kehf 109)**

**"(Olar) kerdirler, laldyrlar, kördürler, (sonuň üçin hem) yza (dogry ýola) öwrülip bilmezler." (Bakara 18)**

Allah bu aýatda munafyklary ýazgarýar, olary kerlik, lallyk, körlük (ýagny kemçilik wasplar) bilen wasplaýar, başga aýatda şeýle diýýär:

**"Eger ýer yüzündäki ähli ağaçlar galam bolsa we deňiz, zyndan ýene ýedi deňiz goşulyp (syýa bolup) gelse-de, Allahyň sözleri gutarmaz. Allah Gudraty güýçlüdir, hikmet eýesidir." (Lukman 27)**

Bu aýatlar Allahyň kalamyny Öz jelaýna laýyklykda isbat edýändir (tassyklaýandyr), şeýle hem, bu wasp gadymydyr, bakydyr, aňrybaş derejede kämildir, hadysda şeýle diýilýär:

**"Kim bir ýere düşlände :“Ýaradylanlaryň şerinden Allahyň kämil kalamyna sygynýaryn” diýse, ol düşlän ýerinden gidýänçä oňa hiç zat zyýan ýetirip bilmez." (Muslim)**

**"Seniň Perwerdigäriň sözi dogrulyk we adalat taýdan kämildir. Onuň sözlerini üýtgedip biljek (hiç kim) ýokdur. Ol (ähli zady) eşidýändir, bilýändir." (Engam 115)**

Bu Allahyň kalam waspydyr.

Kuran Allahyň kalamydyr, ony bendesine, Resulyna indirendir, kyýamada çenli ol kitap adamlara kada-kanun bolmalydyr, Allah Özüni ol wasp bilen wasplandyr, Özüne ýöňkändir, aýatdaky ýaly: **"Eger (Allaha) şarik goşanlaryň biri senden aman, hemaýat (pena) sorasa, sen onuň haýyşyny kabul et! Goý, ol Allahyň kalamyny (Kurany) diňlesin (pikirlensin)! (Soň gelşi ýaly) ony howpsuz ýere ugrat!" (Toba 6)**

Kim Kuran mahluk (ýaradylan) diýse, ol şu getiren aýatlarymyza kapyr bolar.

Ähli-sünnet wel-jemagadyň hadys we fykh alymlary Kuran mahluk diýen kişiniň kapyrlygyna ijmag boldular (biragyndan ylalaşdylar), şeýle hem

## Onuň jelalyndan ýaña dag kül-peýekun boldy<sup>(1)</sup>.

(Kuran okan sözüň mahluk (ýaradylan) diýen kişä bidgatçy (dine täze zat girizen) diýdiler.

Käbirleri beýle diýene kapyr diýdi, ýöne köpüsi oňa bidgatçy hökümünü berdiler, hatda (mahlukmy ýa mahluk dälmi bilmedim) diýip Allahyň kelamydygyny tassyklamasa oňa-da bidgatçy diýdiler. Ymam Ahmet we ähli-sünnetden bolan başga alymlar (Kurana mahluk diýenlerinde olara garşy) berklik, pugtalyk görkezdiler.

“Kuran okan sözüň mahluk” diýeni taşlardylar, ondan ylym almazdylar, hatda alym bolsalaram, muny etmekleriniň sebäbi - hiç kim Kuran bilen oýun etmez ýaly, (Kuran okan sözüň mahluk) diýip, meseläni bulaşdyrmaz ýaly önüni almak, çünki, ol söz hem adamyň amalyňy hem Kurany, Allahyň kelamyny içine alýar, şol sebäpli olar (Ymam Ahmet we onuň bilen bolanlar) şeýle berk, mäkäm öz diýenlerinde durdular.

Ahmet ibn Hanbel Hasan ibn Aly Kerobisi atly kişiniň ýanyna barmagy, ondan ylym almagy gadagan edipdi, şeýle hem, ýanyna Ebu Dawud Zohiri atly başga biriniň girmegine rugsat bermändi, sebäbi ol (Kuran mahluk däl diýmekden) saklanypdy, edil şolar ýaly Ýakup Dewraky, şonuň üçin ýazyjy aýtdy: **(Kuran Allahyň kelamydyr, mahluk (ýaradylan) dälidir).**

**(1) (daga tejelli edende (görnende) Onuň jelalyndan ýaña dag kül-peýekun boldy)** - ýagny, haçanda Allah daga tejelli edende (perdesini açanda), Onuň jelalyndan dag kül-peýekun boldy, ýazyjy muny şu aýatdan alandyr:

**"Musa bellän wagtymyz gelip, Perwerdigäri oňa ýüzlenen wagty: «Eý, Perwerdigär! Özüňi maňa görkez, Saňa bir nazar edeýin» diýdi. Allah: «Sen meni görüp bilmersiň. Emma, ine, şu daga nazaryňy aýla, eger ýerinde durup bilse, senem Meni görersiň!» diýdi. Soň Perwerdigäri ol daga tejelli edip-etmänkä dag kül-peýekun boldy. Musa-da özünden gidip ýykyldy. Özüne gelende: «Sen Päksiň, eý, Perwerdigär. Bu haýyşymdan ötri toba etdim. Men Saňa iman getirenleriň ilkinjisidirin!» diýdi. Allah: «Eý, Musa! Meň ilçilik we araçysyz gürleşmek (mertebesini) bilen, seni adaty**

**Kuran Allahyň kelamydyr, ýok bolup gider ýaly mahluk (ýaradylan) däldir, tükener ýaly mahlugyň sypaty däldir.**

**Takdyra iman etmek, onuň haýyrlysyna we şerlisine, ajysyna we süýjüsine iman etmek, bularyň hemmesini Perwerdigärimiz Allah ýazgyt edip goýandyr, işleriň ykbaly Onuň elinde bolup, höküminden olary ýazgyt edýändir, entek emele gelmäňkä hemme zady bilendir, hemme zat ýazgyda görä ýöreyändir, Onuň ýazgyt etmedik, öňünden ylmy bolmadyk bendeleriniň hiç bir sözi ýa amaly ýokdur, **"Heý-de, Ýaradan (Öz ýokdan bar eden zatlaryny) bilmezmi? Ol Latyfdyr, Habirdir."**<sup>(1)</sup>**

---

**ynsanlardan beýik etdim, saňa berenlerimi al we şükür-kanagat edenlerden bol!» diýdi.**" (Agraf 143-144)

Hadysda şeýle diýilýär:

**"Takyk, Allah uklaýan däldir, Oňa uklamak laýyk däldir, kysty (amal terezini) düşürer we galdyrar, gijäniň amaly gündizden öň Oňa galdyrylar, gündiziň amaly gijeden öň, perdesi nurdur, eger ony göterse (açsa) Onuň ýüzüniň nury ýaradylanlara gözüniň ýeten ýerine çenli (baryp) olary ýakar."** (Muslim)

**(1)** (Takdyra iman etmek, onuň haýyrlysyna we şerlisine, ajysyna we süýjüsine iman etmek, bularyň hemmesini Perwerdigärimiz Allah ýazgyt edip goýandyr, işleriň ykbaly Onuň elinde bolup, höküminden olary ýazgyt edýändir, entek emele gelmäňkä hemme zady bilendir, hemme zat ýazgyda görä ýöreyändir, Onuň ýazgyt etmedik, öňünden ylmy bolmadyk bendeleriniň hiç bir sözi ýa amaly ýokdur, **"Heý-de, Ýaradan (Öz ýokdan bar eden zatlaryny) bilmezmi? Ol Latyfdyr, Habirdir."**) - Takdyryň haýyrlysyna, şerlisine iman etmek imanyň alty rükniniň biridir, bu zatlara iman etmän ynsan mömin bolmaz, Muslimiň habar beren hadysy:

**"Abdullah ibn Omar haçanda metjide girende onuň daşyna Basra (şäherinden) bolan iki adam geçdi, birisi aýtdy - ýoldaşy oňa söz berendir öýtdi – “Bizde Kuran okaýan, ylma eýerýän, takdyr ýok diýip, hemme zat unuf tötänden bolýar, diýýän kişiler peýda boldy” Abdullah ibn Omar aýtdy:**

---

**"Olara duşsaň olara habar ber: meniň olara degişli ýerim ýokdur, olaryňam maňa degişli ýeri ýokdur, Abdullah ibn Omaryň kasam edýänine ant bolsun, eger olaryň birisi Uhud dagy ýaly gyzyly infak etse-de (sadaka berse-de) tä takdyryň haýyrlysyna we şerlisine iman edýänçä kabul edilmez."**

Soňra kakasynyň habar beren Jibril hadysyny gürrüň berip başlady, onuň Pygamberimizden Yslamyň, imanyň we yhsanyň rüknleri soranyny aýtdy, ýagny, Yslamyň rüknleri baş: Lâ ilähe illallah Muhammed Resulullah şaýatlygy, namazy berjaý etmek, zekaty eda etmek, Remezanda agyz bekleme, Beýtil-Harama haj etmek.

Imanyň rüknleri alty: Allaha, perişdelerine, kitaplaryna, ilçilerine, ahyret gününe, takdyryň haýyrlysyna, şerlisine iman etmek.

Takdyra iman etmek imanyň rüknleriniň biridir, ynsanyň imany onsuz dürs bolmaýar, muňa iki topar garşy boldy:

1 - Kadariýýe nufät.

2 - Kadariýýe gulät.

**Kadariýýe nufät** - Allah diňe haýry takdyr etdi, şeri takdyr, ýazgyt eden däl diýenler. Bu mugtezile toparyň esasy ynanjydyr, olar şeri takdyr edip, zyndandan jeza bermekden Allah päk diýip, öz ýanlaryndan Allahy päkleýärler, emma aslynda olar şerden gaçjak bolup, ondan beter şere düşdüler, olaryň pikiri: Allah haýryň ýaradyjysy, ynsan öz edýän şer işleriniň (küfr, bozuklyk, uly-kiçi günäler) ýaradyjysy. Bu pikir birnäçe batyl netijeleri berýär:

1) Beýle diýmek bilen olar iki sany Ýaradyjy bar diýip tassykladylar.

2) Allah bir zady takdyr etmedi diýmek bilen Allaha ejizligi ýöňkediler.

3) Beýle diýmegiň manysy - Allah basylypdy, ýagny, kapyrlar basypdyrlar, bu bolsa batyldyr.

**Kadariýýe gulät** - olar şeýle diýýärler: “Ynsan edýän işlerine mejbur edilýär, tapawudy ýok küfr bolsun ýa iman, ýa tagat, ýa günä hemmesine mejbur edilýär. Ynsan edil gymyldadylýan ýaprak, tigirlenýän daş ýaly” diýdiler. Bu hem batyl ynançdyr.

---

Aslynda her bir ynsan özüniň erkinligini, özygtyýarlydygyny duýýandyr, ol öz islän zadyny özi saýlap edýär, ol mejbur edilmeýär, zorluk bilen etdirilmeýär, bu iki garaýyş kadariýýe toparynyň garaýşy.

Emma ähli-sünnet wel-jemaga aýdýarlar: Allahyň - jelle we alä - iki sany eradasy bardyr:

**1) Kewni, kadary erada**, ýagny, Allah haýryň-şeriň, iman-küfriň, tagat-günäleriň bolup geçmesine erada edýär, (ýagny, şer zatlary halal edenok, diňe etjek diýene päsgel bolanok). Bu zatlary bendelere ýazgyt edendir, her kim Allahyň beren başarjaňlygyna görä, öz isleg-ygtyýaryna görä öz ýazgydynda (ykbalynda) ýöreyär.

**2) Şergy erada** - ynsanlar we olaryň amallary mahlukdyr (ýaradylandyr), Kuranda gelen Ybraýym Pygamberiň aýdan sözi muňa şaýatdyr:

**"(Ybraýym olara): «Ýonup ýasan zatlaryňyza ybadat edýärsiňizmi? Sizi we siziň edýän zatlaryňyzy Allah ýaratdy ahyryn» diýdi."** (Saffat 95-96)

Edil olaryň özleri ýaly amallary hem mahlukdygyny habar berdi, Allah ynsanyň öz erki bilen, öz ygtyýary bilen eden amallaryna sylag ýa jeza berjekdir, Allahyň bendeleriniň üstüne ýalana çykaryp bolmaýan subutnamalary, delilleri bardyr, manyly hikmeti bardyr. Ähli-sünnet şuna iman edýär: Allah kime azap berse, diňe eden günäsi sebäpli berýär we Allah ýaradylanlaryň birisine-de zulum etmeýär, aýatlardaky ýaly:

**"(Eger) siz şükür edip, iman getirseňiz, Allah näme üçin size azap bersin? Allah şükür edenleriň sylagyny berer, (Ol ähli zady) bilýändir."** (Nisa 147)

**"Allah (bendelerine) zerre ýalyjak hem zulum etmez. (Emma bendesiniň zerre ýalyjak eden) ýagşylygy bar bolsa, ony birnäçe esse artdyrar we Öz tarapyndan oňa uly sylag berer."** (Nisa 40)

**"Takyk, Allah ynsanlara hiç-hili zulum etmez. Ýöne ynsanlar öz-özlerine zulum ederler."** (Ýunus 44)

Ynha bu ähli-sünnetiň akydasy - Allah ynsanlary we olaryň amallaryny ýaradandyr, öz erki bilen, öz ygtyýary bilen eden amallaryna görä ýa



---

sogap berer, ýa jeza berer, ýaradylanlaryň birine-de zulum etmekden Perwerdigärimiz mukaddesdir.

Muslimiň habar beren Kudsy-hadysynda: Ebu Zerriň Pygamberimiziň Perwerdigärinden habar beren hadysy:

**“Eý bendelerim! Takyk, Men Özüme zulumy haram etdim, ony siziň araňyzda hem haram etdim, şonuň üçin, biri-biriňize zulum etmäň!”**

Şerigat delilleri Allahyň zulum etmeýändigini subut etdi, ýöne Allaha şer ýöňkemeli däldiris, Ol Özüne şer ýöňkemekden päkdir, beýikdir, şonuň üçin jynlar asmandan kowlanda şeýle diýdiler:

**"Takyk, ýerdäkilere şer islendimi ýa-da özleriniň Perwerdigäri olara haýyr (dogry ýol) isleýärimi, (biz doly) bilmeýäris."** (Jyn 10)

**(ýerdäkilere şer islendimi)** - ýagny, Allaha şer ýöňkemekden saklanyp, ony päklediler (ýagny, olar "Perwerdigäri olara şer isledimi" diýmediler), ýogsa, olar Allahyň haýyr-şeri ýaradyandygyny bilýärdiler.

Şeýle hem, şu hadysdaky ýaly:

**"Lebbeýke we sagdeýke, haýryň hemmesi seniň elleriňde, şer bolsa saňa (ýöňkelmez)."** (Muslim)

Ýagny, Pygamberimiz şeri Allaha ýöňkemekden saklanyp, Ony päkledi.

Ähli-sünnet şuna iman edýär: Allah bendelerinden islänine fazl, rehmet kerem hökmünde hidaýet berýär we islän bendesini adylygy bilen azaşdyrýar, şeýlelik bilen bize wajyp bolany - Allahyň Öz kitabynda we Resulynyň sünnetinde karar beren zatlaryna görä ýöremelidiris, öz akyllarymyza görä däl.

Bu zatlardan ähli-sünnetiň mezhebiniň hakdygy aýan bolýar, we beýleki mezhepler ýa çenden aşyp, ýa kemterlik edip azaşandyrlar.

**(entek emele gelmäňkä hemme zady bilendir, hemme zat ýazgyda görä ýöreyändir)** - Allah takdyrlary lewhul-mahfuzda ýazyp goýandyr, ýöne käbirleri şeýle diýip biler: adamlar öz amallaryny özlere ýaradyrlar, we Allah olaryň näme amal etjeklerini önünden bilip, olaryň ýazgytlaryny ýazýar, şeýdip bu ynanç hem dogrudyr.

---

Emma bu ýalňyşdyr, Allah takdyr edenini takdyr edip, ony lewhul-mahfuzda ýazyp goýandyr, ýöne ýazyjynyň bu sözi (entek emele gelmänkä hemme zady bilendir) şu manyny berýär: ýagny, Özüniň takdyr edip ýazga geçirjegini bilendir, şonuň üçin Kirom-Kätibin ynsanlaryň sözlerini we amallaryny ýazýarlar, şeýle hem, kalplaryndaky zatlaryny hem ýazýarlar, soňra adamlaryň söz we amallaryny ýazyp bolansoňlar (asmana) galýarlar. Soňra lewhul-mahfuzdaky ýazgylar bilen deňäp görýärler, görseler, hemme zat doly derejede deň gelýär, takdyryň dört mertebesi bar:

- 1) Allahyň takdyrlary bilmegi, ylmy barlygy.
- 2) Lewhul-mahfuza ýazmagy.
- 3) Allahyň isleg-eradasy bilen bolmagy.
- 4) Ýaratmagy, ýokdan bar etmegi.

Has giňişleýin aýdamyzda takdyryň kysymlyry:

1 - Ömür takdyry, ýagny, haçanda perişde bäbek tohumka garna girip onuň bagt ýa bet-bagt we beýleki ykbalyny ýazandaky takdyr, Ibn Mesud aýtdy: sadikul-mesduk aýtdy:

**"Her biriňiziň ýaradylanyňyzda ejesiniň garnynda 40 günläp nutfa (suw) bolup ýatýar, soňra şonça wagtlap lagta gan bolup ýatýar, soňra şonça wagtlap bölejik et parçasyny bolup ýatýar, soňra onuň ýanyna perişde iberilýär, oňa ruh üfleýär, dört söz oňa buýrular: rysgalyny, ajalyny, amalyňy, bagt-bagtsyzlygyny ýazmak...."** (Buhary Muslim)

2 - Bir ýyl takdyry, bu gadyr gijesinde bolýar, ol gijede bir ýylda boljak zatlar ýazylýar, aýatdaky ýaly:

**"Şol (gijede Biziň tarapymyzdan (berlen) buýruk esasynda) her bir hikmetli iş belli ediler."** (Duhan 4)

3 - Bir gün takdyry, ýagny, bir güne degişli zatlaryň beýany, aýatdaky ýaly:

**"Ol her gün bir iş (ýaradyş) içindedir (amala aşyrýandyr)."** (Rahman 29)

**Islänini azaşdyryp, (ýagny) adylygy bilen ýardamsyz goýar<sup>(1)</sup>,**

---

4 - Ezeli takdyr, ýagny, lewhul-mahfuzdaky ýazylan takdyr, aýatdaky ýaly:

**"Takyk, biz ähli zady takdyr edip ýaratdyk."** (Kamar 49)

Şeýlelik bilen ýazgy bilen baglansykly takdyr dört kysym: ezeli, ýagny, umumy takdyr, ömür, bir ýylyňky, bir günüňki, soňky üçüsi ezeliden alnandyr.

**(1) (Islänini azaşdyryp, (ýagny) adylygy bilen ýardamsyz goýar, islänini dogry ýola salyp, fazlyndan tewfik berer) - Allah hemme zatlaryň takdyryny ýazandyr diýip geçipdik, bagt-bagtsyzlyk, ýaşayyş-ölüm, saglyk-näsaglyk, garyplyk-baýlyk, abraý-biabraýlyk, gazanmak-ýitirmek, bu zatlaryň hemmesi lewhul-mahfuzda ýazylygydyr, aýatlardaky ýaly:**

**"Takyk, biz ähli zady takdyr edip ýaratdyk."** (Kamar 49)

**"Ýer (ýüzünde) bolup geçýän we siziň başyňyza gelen (islendik) belany Biz heniz ony ýaratmagymyzdan öň bir kitapda ýazyp goýandyrys."** (Hadid 22)

Sahyh hadysda şeýle diýilýär:

**"Takyk, Allah Adam (atanyň) arkasyny süpürip, tozan ýaly zürýat çykardy, gysym bilen gysymlap: "Bular oda, hiç kim bilen işim ýok (ýagny, maňa garşy çykjak ýok)" - diýdi, soň başga gysym bilen gysymlap: "Bular rehmetim bilen Jennete" - diýdi."** (Ahmet)

Önem agzap geçen Allahyň zulum etmeýänligi baradaky aýatlarymyz:

**"Allah (bendelerine) zerre ýalyjak hem zulum etmez. (Emma bendesiniň zerre ýalyjak eden) ýagşylygy bar bolsa, ony birnäçe esse artdyrar we Öz tarapyndan oňa uly sylag berer."** (Nisa 40)

**"Takyk, Allah ynsanlara hiç-hili zulum etmez. Ýöne ynsanlar öz-özlerine zulum ederler."** (Ýunus 44)

**"Perwerdigäriň bendelere zalymlyk (adalatsyzlyk) etmez!"** (Fussilet 46)

Kudsy-hadysda şeýle diýilýär:

islänini dogry ýola salyp, fazlyndan tewfik berer<sup>(1)</sup>, her kim Onuň öňünden ýazgdy we ylmy bolan zada ýenilleşdirilendir, bagtly ýa

---

**"Eý bendelerim! Takyk, Men Özüme zulumy haram etdim, ony siziň araňyzda hem haram etdim, şonuň üçin, biri-biriňize zulum etmäň!"**

Bu zatlara esaslanyp aýdýarys: Allah adyl bolup islänini azaşdyrýandyr, şeýtana ony eýeläp almana rugsat berýändir, şeýdip ony jähennem oduna alyp gider, áyatlarda şeýle diýilýär:

**"Biz olaryň başlaryna birnäçe ýaranlary musallat etdik. Bular hem, öňlerinde we yzlarynda näme bar bolsa, hemmesini olara bezäp görkezdiler. Özlerinden öň ötüp geçen jyn we ynsan ymmatlaryna berlen azap, olar üçin hem hakykata öwrüldi."** (Fussilet 25)

**"Kim Rahmany (Allahy) ýatlamakdan (Kurandan) gapyl gezse, ýanyndan aýrylman gezýän şeýtany oňa musallat ederis."** (Zuhuf 36)

Azaşdyrma Allahyň takdyrydyr, ýöne ynsanyň özi ony gazanýandyr, öz ygtyýary bilen edýändir, şeýtanam täsirini ýetirýändir, Allah onuň şol gazanan zady üçin, şol ygtyýary üçin oňa jeza berýändir.

**(1) (islänini dogry ýola salyp, fazlyndan tewfik berer)** - ýagny, Allah eger bir bendesine haýyr islese ony haýra eltjek birini oňa duşurar, eger bir bendesine şer islese onuň bilen arasyny açar, başynda şeýtany goýar. Sahabalar şeýle soradylar:

**"Eý Allahyň Resuly! Edýän amalymyz öňden kesgitlenenmi ýa täzemi? Aýtdy: Öňden kesgitlenen, aýtdylar: onda näme üçin amal edeli, Eý Allahyň Resuly? Kesgitlenen (zatlara) daýanyp, amaly taşlasak näme? - aýtdy: (Ýok), amal ediň her kim ýaradylan zadyna ýenilleşdirilendir, bagt eýeleri bagt eýeleriniň amallaryna ýenilleşdirilýär, we bet-bagt eýeleri bet-bagt eýeleriniň amallaryna ýenilleşdiriler."** (Buhary Muslim)

Eý Allah! Ýardamsyz galmakdan senden pena sorýarys, dogrulykdan soň gysarmakdan, dogry ýoldan soň ters ýola gitmekden saňa sygynýarys, Saňa duşýançak hakda durnukly etmegiňi dileýäris, şonuň üçin ýazyjy şeýle diýdi:

bet-bagt<sup>(1)</sup> edilendir.

**Mülkünde islemedik zady ýokdur, biri hem Onsuž oňup bilýän dälđir<sup>(2)</sup>, biri hem bir zadam ýaradyp bilýän dälđir, bu zatlardan Ol päkdir, Ol bendeleriň Perwerdigäri we olaryň amallarynyň perwerdigäridir, olaryň hereketleriniň, ajallarynyň ýazgytçysydyr.**

**Ol ilçileri iberip, olar adamlar üçin hüjjet dikendirler (adamlaryň bilmedik-eşitmedik diýmezleri ýaly duýdurandyrlar)<sup>(3)</sup>, soňra ilçiligi,**

---

**(1) (her kim Onuň öňünden ýazgydy we ylmy bolan zada ýeňilleşdirilendir, bagtly ýa bet-bagt) – bagtlylyk we bet-bagtlyk diýen bolsa has laýyk bolardy.**

**(2) (Mülkünde islemedik zady ýokdur, biri hem Onsuž oňup bilýän dälđir) –** kadariýe nufät toparynyň garaýşyna görä Allahyň mülkünde, ýagny, älem-jahanda Allahyň islemeýän zatlary bolup geçýär, bu hem düýbinden ýalňyşdyr, batyldyr, çünki Allahyň mülkünde islemeýän zady hiç bolmaz, hakykatda bolsa Allah küfriň, fasyklygyň, günäleriň bolup geçmesini erada etdi, päsgel bolmady, emma din taýdan ol zatlary haram etdi, şerigat taýdan bu zatlary islemedi, şeýle hem, bendeler Allahyň erada eden zatlaryna barýandyrlar.

Haýyr Allahdan, şer ynsandan diýýänleriň sözi - birnäçe ýaradyjynyň bardygyny aňladýar, şeýdip, olar mejuslara meňzediler, olaryň sözleri Allahyň mülkünde islemeýän zadynyň bardygyny aňladýar, bu hem Allahyň bir zatdan basylandygyny öýtdürýär, emma bu batyl sözdür, Allah aýatda şeýle diýýär:

**"Allah işinde üstün çykyjydyr. Ýöne adamlaryň köpüsi bilmezler."**

(Ýusuf 21)

**(3) (biri hem bir zadam ýaradyp bilýän dälđir, bu zatlardan Ol päkdir, Ol bendeleriň Perwerdigäri, we olaryň amallarynyň perwerdigäridir, olaryň hereketleriniň, ajallarynyň ýazgytçysydyr. Ol ilçileri iberip, olar adamlar üçin hüjjet dikendirler (adamlaryň bilmedik-eşitmedik diýmezleri ýaly duýdurandyrlar)) - Allahdan başga ýaradyjy ýokdur, Ol adamlaryň we olaryň amallarynyň ýaradyjysydyr, muňa Ybraýym aleyhisselämiň aýatdaky sözünü delil edip getirdik:**

duýdurmagy, pygamberligi pygamberi Muhammet (Sallallahu aleýhi we sellem) bilen tamamlandyr, ony duýduryjy, buşlaýjy ilçileriň soňkusy edip, ony Allahyň rugsady bilen (dogry ýola) çagyryjy we nur saçýan çyrag edendir<sup>(1)</sup>, oňa hikmetli kitabyny inderip, mäkäm

---

**"(Ybraýym olara): «Ýonup ýasan zatlaryňyza ybadat edýärsiňizmi? Sizi we siziň edýän zatlaryňyzy Allah ýaratdy ahyryn» diýdi." (Saffat 95-96)**

Adamlar ýazgytlaryna tarap ýöreyändirler, Allah olaryň hereketlerini we ajallaryny takdyr edendir.

Emma şerigat taýdan, Allah adamlara ilçiler iberdi, kitaplar inderdi, olaryň üstüne hüjjet dikmek üçin, olara haky beýan etmek üçin. Kim ilçilere tabyn bolup, olara eýerse nejat tapar, kim beýle bolmasa, olaryň getiren zatlaryna görä bolmasa heläk bolar.

**(1) (soňra ilçiligi, duýdurmagy, Pygamberligi Pygamberi Muhammet sallallahu aleýhi wesellem bilen tamamlandyr, ony duýduryjy, buşlaýjy ilçileriň soňkusy edip, ony Allahyň rugsady bilen (dogry ýola) çagyryjy we nur saçýan çyrag edendir) - aýatda şeýle diýilýär: "Muhammet siziň arañyzdaky erkekleriň hiç haýsynyň atasy däldir. Ol Allahyň ilçisidir we iň soňky Pygamberdir. Allah ähli zady bilýändir." (Ahzab 40)**

Hadysda Pygamberimiz şeýle diýýär:

**"Meniň we menden öňki Pygamberleriň mysaly: edil bir adamyň jaý gurup, ony bezäp, owadanlap bir kerpiji örmän goýşy ýalydyr, adamlar bolsa onuň daşyndan aýlananlarynda aýdarlar: şol kerpiç örülse nähili owadan bolardy, men hem şol kerpiçdirin." (Buhary Muslim)**

Adamzadyň taryhynda näçe ilçiler geldiler, olaryň käbirleri barada Allah bize gürrüň berendir, käbirlerini beren däldir, aýatda şeýle diýýär:

**"Kasam bolsun! Biz senden öň hem Pygamberler ugratdyk. Olaryň arasynda saňa kyssalaryny gürrüň berenlerimiziň bolşy ýaly, saňa gürrüň bermediklerimiz hem bar. Allahdan rugsat bolmazdan hiç bir Pygamber (öz-özünden) bir aýaty hem getirip bilmez. Allahdan**

---

**buýruk gelenden soň bolsa, hakykat amala aşar we şondan soň ýalany öňe sürýänler zyýana sezewar bolarlar."** (Gafir 78)

Allah ilçileri iberip, olaryň habarlaryny Pygamberine gürrüň berendir, ol hem bize olaryň halklary, olaryň ykbaly, atlary barada habar berendir. Şeýle hem, Allah käbir iberen ilçileri barada hiç kime habar bermän, gaýypda saklandyr, şonuň üçin olaryň ýagdaýlary belli däldir, hal-ahwallary gizlidir. Hadysda şeýle diýýär:

**"Maňa (kyýamatda boljak) ymmatlar görkezildi (olaryň içinde) diňe öz kowumy bilen Pygamberi, ýanynda diňe bir ýa iki adam bolan Pygamberi, ýeke özi bolan Pygamberi gördüm, (soňra) köpsanly adamlary görüp, öz ymmatymdyr öýtdüm, (ýöne) ol Musa öz kowumy bilen ekeni, (soňra) ýene-de uly köplügi gördüm, (ynha) bu ymmatym ekeni, olaryň içinde ýetmiş mün sanysy Jennete hasapsyz we azapsyz girjekleri bar ekeni."** (Buhary Muslim)

Emma Muhammediň ymmatyny Allah iň soňky ymmat etdi, onuň özünü ilçileriň iň soňkusy, ahyrkusy edendir, şeýle hem, ymmatyň içinde mujeddid (hakyky dine gaýtaryjy) alymlary çykaryp durýandyr, olar adamlar üçin dinde taşlanan zatlary täzeden başlatdyrýarlar, Ýsraýylogullarynyň mujeddidlerine Allah Pygamberleriň ornuny berendir. Allahyň Resuly iň soňky Pygamber bolup, olaryň iň haýyrlysydyr, edil şolar ýaly Ulul-Azmdan bolan Pygamberler (Nuh, Ybraýym, Musa, Isa, Muhammet) beýleki Pygamberlerden haýyrlıdyr, Muhammet Pygamber bolsa Ulul-Azmyň haýyrlısydyr, şonuň üçin olaryň hemmesi şepagady boýun almaýarlar, özleriniň makamynyň (mertebesiniň) oňa eýe bolmakdan pesdigine göz ýetirýärler, şeýdip, Muhammet Pygamber şafaga-uzma (beýik şepagada), ýagny, Makam-Mahmuda eýedir, ol şepagat hasap meýdanyna geçirmek şepagadydyr, şeýle hem, Pygamberimiziň ilkinji bolup Jennetiň gapysyny açma şepagady hem bardyr.

Allah ony beýleki Resullardan üstün etdi, oňa Hakim kitabyny inderdi, şu hadysda Pygamberimiz muňa ýşarat edendir:

**"Pygamberlerden bir Pygamberem ýokdur, megerem, oňa berlen aýatlar (alamatlar) möçberinde adamlar oňa iman edendir, emma maňa berleni - Allahyň maňa wahýy eden wahýydyr, şonuň üçin,**

**dinini açandyr, onuň bilen dogry ýola salandyr<sup>(1)</sup>.**

---

**kyýamat gününde olaryň (Pygamberleriň) yzyna düşenleriň (sany taýdan) iň köpi bolmagymy umyt edýäriň."** (Buhary Muslim)

**(maňa berleni)** - ýagny, Kuran, Allahyň Resuly dini açyklandyr, Kurany doldurma hökmünde sünnetinde beýan edendir, şeýdip, syrat mustekyým (dogry ýol) emele gelýär, aýatdaky ýaly:

**"Takyk, bu (yslam) Meniň dogry ýolumdyr. Bes, siz (diňe) oňa uýuň, başga (ters) ýollara uýmaň, (ters ýollar) sizi (Allahyň ýolundan) daş düşürer. Allah bulary size takwa bolarsyňyz diýip emir etdi."** (Engam 153)

**(1) (oňa hikmetli kitabyňy inderip, mäkäm dinini açandyr, onuň bilen dogry ýola salandyr)** - ýagny, Allah haçanda Muhammet Pygamberini ugradanda, onuň bilen asman wahyýlaryny tamamlanda oňa Hakim (hikmetli) kitabyňy, ýagny, Kurany inderendir, ol şeýle bir kitap: **"Onuň öňünden hem, zyndan hem batyl (ýalan) gelmez. Ol hikmet eýesi we aşa köp öwgä mynasyp Allah tarapyndan iberilen kitapdyr."** (Fussilet 42)

Ol arap dilindäki beýan ediji kitapdyr, Allah onda öňküleriň wakalaryny ýygnandyr, gelejekden habar berendir, onda mysallar berendir, halal-haramy beýan edendir, Kurandaky gysgaldyp berlen emirleri Pygamberimiz giňişleýin beýan edendir, meselem, namazlar, wagtly, rekagat sanlary, parz-nefilleri, zekatyň parzy we mukdarlary.

Sünnet Kuranyň açyklaýjysydyr, beýan edijisidir, gysgasyny giňişleýin beýan edýändir, Allah Pygamberimizi tä ymmatyny gijesi gündiz ýaly ak mahajjede (ýolda) terk edýänçä janyny alan däldir, ol ak ýoldan (öz-özünü) heläk edenden başga hiç kim aýrylmaz, aýatlardaky ýaly:

**"Takyk, bu (yslam) Meniň dogry ýolumdyr. Bes, siz (diňe) oňa uýuň, başga (ters) ýollara uýmaň, (ters ýollar) sizi (Allahyň ýolundan) daş düşürer. Allah bulary size takwa bolarsyňyz diýip emir etdi."** (Engam 153)

**"...hem-de seni dogry ýola gönükdirmek üçin..."** (Feth 2)

**"Bizi dogry ýola gönükdir!"** (Fatiha 6)



**Takyk, kyýamat geler we Allah ölüleri direlder. Bu barada hiç şek-şübhe ýokdur. Olary başda ýaradyşy ýaly, ýene-de (kyýamatda sorag-jogap üçin Onuň huzuryna) dolanyp bararlar<sup>(1)</sup>. Allah mömin**

---

**"Perwerdigäriňizden size inderilen Kurana tabyn boluň! Ondan başgasyny hossar tutunyp, onuň yzyna düşmäň! Ýöne siz nesihata az gulak asýarsyňyz!"** (Agraf 3)

**"Soň (din) işinde saňa (aýdyň) bir şerigat (ýol) berdik. Sen oňa (ol ýola) tabyn bol! (Hakykaty) bilmeýänleriň arzuw-isleglerine boýun bolma! Takyk, olar Allahdan (geljek hiç bir) zady (belany) senden hiç haçan sowup bilmezler. Takyk, zalymlar biri-birleriniň dostlarydyrlar. Allah (bolsa) takwalaryň dostudyr."** (Jasiýe 18-19)

Şeýlelik bilen, syratal mustekyým (dogry ýol) Pygamberimiziň öz sözleri we amallary bilen beýan edip, bize goýup giden dinidir, hadysdaky ýaly:

**"Gijesi gündiz ýaly (aýdyň) ak (ýolda) sizi goýup gitdim, ondan diňe (özünü) heläk edýänden başgasy sowulmaz."** (Ibn Mäje, Ahmet)

Dinden sowulmak heläkçilikdir, dogry ýoldan sowulmakdan Allaha sygynýarys:

**"(Olar): «Eý, Perwerdigärimiz! Bizi dogry ýola gönükdireniňden soň, ýüreklerimizi (hakdan) azaşdyрма we bize Öz rehmetiňi eçil! Takyk, Sen eçiljileriň in beýigisiň!"** (Äli Imran 8)

Syratal-mustekyým bu dünýäde many aňladýan zatdyr, ýagny, hakda durnukly bolmak, emma kyýamat gününde bu hakyky syrata, ýagny, jähennemiň üstünden geçýän köprü öwrüljekdir, kim dünýädäki many taýdan bolan syratda durnukly duran bolsa, jähennemiň üstündäki syratdan (köprüden) ýeňillik we aňsatlyk bilen geçer, kim çepe-saga garanjaklap, ýoldan sowa geçse, onuň şol ýerde köprüsi gutarar, ol gylyçdan ýiti, gyldan inçedir, ol typançak taýdyrýan ýerdir. Bu dünýäde dogry ýolda bolmadyklara ol köprüň üstünde gaňyrçak-ildirgiçler bardyr, olara ildirilip jähenneme oklanarlar), Allaha sygynyp, Ondan salamatlyk dileýäris.

**(1) (Takyk, kyýamat geler we Allah ölüleri direlder. Bu barada hiç şek-şübhe ýokdur. Olary başda ýaradyşy ýaly, ýene-de (kyýamatda sorag-jogap üçin Onuň huzuryna) dolanyp bararlar) - hakykatdanam**

---

kyýamat hakdyr, geljegine şübhe ýokdur, Allah gabyrdakylary  
direltjekdir:

**"Kapyrlar ölenlerinden soň hiç haçan direlmezler öýtdüler. (Olara):  
«Ýok, Perwerdigärime kasam bolsun! Siz (hökman) täzededen  
direldilersiňiz. Soň size eden işleriňiz (ýekeme-ýeke) habar berler. Bu  
Allah üçin (juda) aňsatdyr» diýip aýt." (Tegabun 7)**

Gaýtadan direlme bu dünýäniň günleri, Allahyň ýaradanlary gutarandan  
soň hökman geljekdir.

Soňra üfleme bolar (sura üflener), hemme zat özünden gider, soňra öler,  
hadysda şeýle diýilýär:

**"Sagat (kyýamat şeýle bir tiz) gopar, iki sany adam söwda edip  
uzadan köynegini ýygnap (ýetişmezler), sagat (şeýle bir tiz) gopar,  
bir adam düýesini howzuň ýanyna getirer (ýöne) içirip (ýetişmez),  
sagat (şeýle bir tiz) gopar, bir adam düýesini sagar (ýöne) içip  
(ýetişmez)." (Muslim)**

Sebäbi sura üfleme olary bu işlerinden alyp galar, her kim duran ýerinde  
jan berer, perişdelerem öler, hatda arşy göterýän perişdelere çenli ölerler,  
Jibril, Miýkaiýl, sur çalyan Isrofiýl, ruh alýan jan alyjy perişde bularyň  
hemmesi öljekdir, aýatdaky ýaly:

**"Ondaky (ýeriň ýüzündäki) hemmeler panydyr (ýok bolup giderler).  
(Emma) seniň beýiklik we pazly-kerem eýesi Perwerdigäriň didary  
(özi elmydama) baky galar." (Rahman 26-27)**

Soňra ýagdaý köp wagtlap şeýle bolup durar, Allah mukdaryny  
biluwjydyr, soňra haçanda Allah kyýamaty goparmak islände sur çalyan  
perişdäni, Isrofiýli direlder, erkekleriň suwuklygy ýaly 40 günläp ýagmyr  
ýagdyrar, şeýdip adamlar gabyrlaryndan ösüp başlarlar, ynsanyň hemme  
ýeri ýok bolup gider meger guýrugynyň düýbi galar, ynsan ondan  
düzüler, doly düzülip bolansoňlar, Allah hemme ruhlary suruň ujunda  
jemlär.

Soňra Isrofiýle üflemeği buýrar, şeýdip, ruhlar bedenlere tarap uçarlar,  
her bir ruh öz jesedini tanap, oňa barar, oňa girer, soňra olar üçin ýer  
ýarylar, olar gabyrlaryndan galarlar, hadysda Pygamberimiz şeýle diýýär:

---

**"Kyýamat gününde ilkinji ýeri ýaryljak adam mendirin, öwünip aýdamok, soň kellämi galdyrsam, Musa ibn Imran arşyň direglerinden birine ýapyşyp dur, bilmedim özünden gideni üçin hasaba çekildimi ýa Allahyň istisnä (aýratyn) edenlerindenmi?!"** (Buhary Muslim)

Soňra jar çekiji jar çeker: ýörüň Perwerdigäriňiziň ýanyna, hemmesi onuň yzyna düşerler, Allah aýatda aýtdy:

**"(Kyýamat) sagady ýakynlaşdy, Aý (ikä) bölündi. Olar (şärik goşanlar) bir mugjyza görseler, ýüz öwürüp: «Bu (öňden bäri) dowam edip gelýän jadydyr» diýerler. (Olar hakykaty) ýalan hasapladylar we öz arzuw-isleglerine uýdular. (Emma) her bir iş (ýaly Pygamberlik hem ýer ýüzünde) karar tapar. Kasam bolsun! Olara (inkärlerine) päsgel boljak (ençeme) habarlar geldi. (Bu Kuran maksadyna) ýeten hikmetdir. Emma (ýüz öwrene) duýduryşlar peýda bermez?! Bes, sen hem olardan ýüz öwür! Ol gün (gelende) çagyryjy (olary) bilinmeýän (howply) bir zada (magşar meýdanyna) çagyrrar."** (Kamar 1-6)

Başga aýatda şeýle diýýär:

**"Ol gün her kim çakylykça (magşar meýdanyna çagyryýan perişdä) eýerer, oňa hiç hili burulmak, (başga ýaña gyşarmak) ýokdur. Rahman (Allah) sebäpli, sesler pessaýlaşýandyr. Pyşyrdydan başga zat eşitmersiň."** (Taha 108)

Bulardan başga-da kyýamat barada aýatlar bardyr.

Sagat hökman gopjakdyr, uzak wagtlap durjakdyrlar, depelerine gün golaýlaşjakdyr, olary der basjakdyr, ol günüň aýylgançlygyndan ýaña gamgynlyk artjakdyr, Allah ol günü şeýle wasplady:

**"Eger siz kapyr bolsaňyz, (elhençliginden ýaña kiçijik) çagalary hem (ak saçly) garrylara öwürjek ol günden (özüňizi) nädip gorap bilersiňiz?"** (Muzemmil 17)

**Soňra uzak wagtdan soň, Muhammet Pygamberiň şepagadyndan soň Allah höküm kesmekligi buýrur, Allah Adam (ata) aýdar:**

bendelerine sogaplaryny esseländir, olaryň tobalary bilen uly günälerini geçendir, olaryň uly günälerden daşda durandyklary üçin olaryň kiçi günälerini bagyşlandyr, uly günälerden toba etmedikleri bolsa Öz eradasyna salandyr (ýagny, islese bagyşlar islese azap berer), takykyk, Allah Özüne şärik goşulmagy bagyşlamaz, ondan galan zady islänine bagyşlar<sup>(1)</sup>, kime Öz odundan azap berse, ony

---

**zürýadyňdan ot eýelerini çykar, ol aýdar: näçeden Eý Robbym? - aýdar: her bir müň (adamdan) 999-ny."** (Buhary Muslim)

Allahdan salamatlyk dileýäris.

Ynha, kyýamat şeýledir, bu onuň käbir waspydyr, ol günde adamlar bölünär, bir topar Jennete bir topar Dowzaha, ol bölünişikden soň duşuşyk ýokdur, Eý Allah, bizi salamat berenleriňden et, eý älemleriň perwerdigäri!

**(1) (Allah mömin bendelerine sogaplaryny esseländir, olaryň tobalary bilen uly günälerini geçendir, olaryň uly günälerden daşda durandyklary üçin olaryň kiçi günälerini bagyşlandyr, uly günälerden toba etmedikleri bolsa Öz eradasyna salandyr (ýagny, islese bagyşlar islese azap berer), takykyk, Allah Özüne şärik goşulmagy bagyşlamaz, ondan galan zady islänine bagyşlar) - ýazyjy şuny beýan etmek isländir: Allah bendäniň ýagşy işi üçin oňa esseläp sogap berjekdir, ýagny, 10-dan 700 essä çenli, emma günä işi üçin diňe bir günä ýazjakdyr, ýa asla-da bagyşlajakdyr, şeýle hem, kim ýagşylygy niýetine düwüp, ýöne etmese, oňa bir sogap ýazylar, emma kim günä işi niýetine düwüp, ýöne etmese oňa hiç zat ýazmaz, bu Allahyň bendelerine bolan rehmetidir.**

Mundan daşary hem, kim parzlary berjaý edip, uly günälerden daşlaşsa onuň kiçi günäleri ýuwlar, hadysda şeýle diýilýär:

**"Eger biriňiziň gapysynda derýa bolsa, günde onda baş gezek suwa düşünse ol kişide kir-hapa galar öýdýärsiňizmi? - Aýtdylar: Onda kir-hapa galmaz. Ol: "Bu baş wagty namazyň mysalydyr, Allah olar sebäpli günäleri geçýändir."** (Buhary, Muslim)

Ýöne kim oda girmekligi parz edýän uly günäni etse, Allah hem onuň günäsini buksa, onuň hasaby Allahadyr, islese azap berer, islese bagyşlar,

**imany üçin otdan çykaryp, imany üçin Jennete salar, kim zerre mukdarynda haýyr eden bolsa, onuň (peýdasyny) görer, pygamberimiziň şepagady bilen ymmatyndan uly günä edenler otdan çykarlar<sup>(1)</sup>.**

---

emma kim had (kesgitli jeza) sebäp bolýan günäni etse, oňa hem ol jeza berilse, ol had (jeza) onuň keffaraty (ýuwulmasy) bolar.

Allah bize şirkden galan hemme günäleri bagyşlajakdygyny habar berdi:

**"Takyk, Allah özüne şärik goşulmagyny bagyşlamaz. Emma ondan (şärik goşmakdan) başga islän kişisiniň günälerini bagyşlap biler. Kim Allah şärik goşsa, örän uly günä (bilen) töhmeti etdigi bolar."**

(Nisa 48)

Uly günä edenleriň haly Allahyň eradasynyň aşagyndadyr, emma kim Allaha şärik goşan halynda ölse, ol hökman ot eýelerinden bolar, ýagny, uly şirk edýän muşrige Jennete girmek haramdyr, Dowzaha girmesi anykdyr, Ysa aleyhisselämiň sözünü getirip Allah áyatda şeýle diýýär:

**"Kasam bolsun! «Elbetde, Allah Merýem ogly Mesihiniň özüdür» diýenler, takyk kapyrdyrlar. Mesihiniň (özi) olara: «Eý, ysraýyl ogullary! Meniň Perwerdigärim we siziň Perwerdigäriňiz bolan Allaha ybadat ediň!» diýipdi (ahyryn). Takyk, kim Allaha şärik goşsa, bes, Allah oňa Jenneti haram edendir we onuň barjak ýeri otdur (Dowzahdyr). Zalymlara (hiç) kömekçi ýokdur. "**(Maide 72)

**(1) (kime Öz odundan azap berse, ony imany üçin otdan çykaryp, imany üçin Jennete salar, kim zerre mukdarynda haýyr eden bolsa, onuň (peýdasyny) görer, Pygamberimiziň şepagady bilen ymmatyndan uly günä edenler otdan çykarlar.) -**

**"kime Öz odundan azap berse..." - bärde uly günäleri eden muwahhydlar (Allahy birläp, şirk etmän ölenler) barada aýdýar, sebäbi uly günä etse-de muwahhyd bolanlar Allahyň eradasynyň aşagyndadyr, şeýle hem, uly günälerden daş durmak kiçi günäleriň bagyşlanmasyna sebäpdür, Muny Allah habar berendir:**

---

**"Eger-de siz gadagan edilen uly günälerden saklansaňyz, siziň (beýleki) erbetlikleriňizi (kiçi günäleriňizi) örteris (bagyşlarys) we sizi belent mertebeli ýere salarys."** (Nisa 31)

**"Namaz indiki namaza çenli, Remezan indiki Remezana çenli, haj indiki haja çenli, umra indiki umra çenli uly günäler edilmedik bolsa (galan günäleri) ýuwýançydyrlar."**

(Bellik: Ýagny, eger ynsan namaz okasa, onuň öňki namazdan bäri eden kiçi günäleri bagyşlanjak ekeni, edil şolar ýaly Remezan aýynda agyz beklese, onuň geçen ýyldaky Remezandan bäri eden kiçi günäleri bagyşlanjak ekeni, edil şolar ýaly haj we umra, bir şert bilen: uly günälerden daş durmaly.)

Bu deliller şuny aňladýar: kim uly günälerden daş dursa, Allah onuň kiçi günälerini parzlary berjaý edeni üçin bagyşlajak ekeni, meselem: täret, metjide gitmek, namaza garaşmak ýaly zatlar bilen baglansykly hatalary bagyşlajak ekeni.

Kim uly günäleri dowamatly edip, Allaha duşsa, ýöne Yslamy dürs edýän onuň asyl imany, asyl tewhydy bar bolsa, onuň haly Allahadyr, islese bagyşlap Jennete azapsyz salar, islese otda azap berip, ony günälerinden ýuwup soňra otdan çykaryp Jennete salar.

Pygamberimizden şu zatlar tewätur bolup gelendir (anyklygyna şek-şübhe ýok habarlar): ymmatyndan käbirleri syratdan aşak gaçarlar, syratdan asylgy duran gaňyrçaklar olary tutup alyp, jähennem oduna zyňarlar, ot olaryň sežde ýerlerinden başga hemme ýerlerini ýakar, haçanda Allah olary otdan çykarmak islände şepagatçylara rugsat berer, haçanda olar girende olaryň küle öwrülenini görerler, olary diňe sežde yzlary bilen tanarlar, soň olary otdan çykaryp, haýat (ýaşayyş) derýasyna - Jennetiň agzyndaky derýa - salarlar, soň edil dänäniň suwuklykda şine bolup gögerişi ýaly bolup, gögererler. Bu barada köp hadyslar gelendir.

Ynha bu ähli-sünnetiň akydasydyr, muňa hawarij we mugtezile toparlary ters geldiler, şepagady, muwahhydlaryň otdan çykmasyny inkär etdiler, kim oda girse ondan çykmaz diýdiler, olary bu çukura düşüren zat - nadanlykdyr, sebäbi olar kapyrlar baradaky aýatlary muwahhyd musulmanalara-da degişli etdiler:

Allah Subhanehu Jenneti ýaradandyr, ony ewliýalary üçin hemişelik mesgen edendir, Onuň keremli didaryny görmek nygmatyny olara berendir<sup>(1)</sup>, şol ýerden (Jennetden) pygamberi, halyfasy (ýerde bellän

---

**"...olar soň (hiç haçan) otdan (Dowzahdan) çykyp bilmezler."** (Bakara 167)

**"(Şonuň üçin olara): «Bes, siz (eden etmişleriňiziň miwesini) dadyň! Indi Biz siziň diňe azabyňyzy artdyrarsy» (diýeris)."** (Nebe 30)

Ynha bu we muňa meňzeş aýatlarda göz önünde tutulýanlar - kapyrlardyr, emma olar juda agyr hata edip ýalňyşdylar, Munuň üçin akydada olar köp gapma-garşylyklar etdiler, Allahyň gahar-gazabyna hakly boldular, çünki, olar sünneti dolulygyna gaýtardylar, ýa mutewätirden galanyny gaýtardylar, mugtezile ýaly.

Hakykatda bolsa, Pygamberimiziň habar beren zatlary hökman boljakdyr, çünki, Allah Pygamberine şeýle diýip şaýatlyk edendir:

**"Ol (hiç zady) öz islegi (ygtyýary) bilen aýtmaz. Ol (aýdýan sözleri) meger özüne aýdylan wahydyr."** (Nejm 3-4)

**"Allah we Onuň Pygamberi bir zat hakda höküm çykaranyndan soň, hiç bir mömin erkegiň we zenanyň ony öz isleglerine görä saýlamak haklary ýokdur. Kim Allah we Onuň ilçisine garşy gelse, ol dogry ýoldan çykmakdyr."** (Ahzab 36)

Muňa hemme zat girýändir: buýruklar, gadaganlyklar, gaýyp habarlary, Pygamberimiziň gaýypdan her habar beren zadyna iman etmegimiz, dogryçylygyna ynanmagymyz wajypdyr.

Ýagny, olary bu hata düşüren zat - sünneti ýalanlamalarydyr, şol sebäpli Allahyň Resulynyň sünnetini ýalanlanlary üçin heläk boldular.

**(1) (Allah Subhanehu Jenneti ýaradandyr, ony ewliýalary üçin hemişelik mesgen edendir, Onuň Kerim didaryny görmek nygmatyny olara berendir) - Jennet Dowzah barada Allah Öz kitabynda, has dogrusy hemme kitaplarynda habar berdi, Jenneti ýaradyp, ony ewliýalar üçin, boýun egýänler üçin diýar edenligini ençeme gezek agzap, habar berendir, olary Allah keramatlar berip sylandy. Şeýle hem,**

---

Allah ody ýaradandyr, ony duşmanlary üçin peslik, kiçilik diýar edendir, bu zatlary Allah asmanlary we ýeri ýaratmazdan öň edendir.

Aýatda şeýle diýýär:

**"Soň, siz, eý, (hak ýoldan) azaşanlar (we haky) ýalan hasaplanlar! Zakgun agajynyň (miwesinden) iýersiňiz. Garynlaryňyzy onuň bilen doldurarsyňyz. Üstünden hem gaýnag suw içersiňiz. (Göýä), suwsan düýeleriň (suwa topulyň içişi) ýaly (topulyň) içersiňiz. (Ine), bu din (hasap) gününde olara (beriljek) ýol azygydyr."** (Wakyga 51-56)

Ýagny, kyýamatda olary myhman alma, hormat goýma şeýle bolar, çünki olar tä Allah olary dünýä meýdanyndan barzah (gabyr) meýdanyna göçürýänçä küfr we ýalanlama içindediler, edil şolar ýaly Allah kim nähili akyda (ynanç) göteren bolsa şoňa görä hasabyny berer, Jennet bolsa, rahatlyk, şatlyk, nygmat, göz guwanç diýarydyr, emma jähennem - ot, azap diýarydyr, Allahdan geçirimlik we asudalyk dileýäris.

**(Onuň keremli didaryny görmek nygmatyny olara berendir)** - ýagny, Allah Öz takwa bendelerine Öz keremli didaryny görkezjekdir, bu Kuran we sünnet bilen anyk hakykatdyr:

**"Ol gün ýalpyldap duran (nurly) ýüzler (çyn möminleriň ýüzleri) bolar. Ol (ýüzler) özleriniň Perwerdigärine serederler."** (Kyýamat 22-23)

**"Nazyra ýüzler"** diýilýär aýatda, ýagny, owadan, gözəl, ajaýyp, soňra **"perwerdigärine serederler"** diýýär, ýagny, didaryna serederler.

Başga aýatda şeýle diýýär:

**"Ýagşy iş edenler üçin has gowy ýagşylyk hem-de artykmaç (ýagşylyk) bardyr."** (Ýunus 26)

**"artykmaç"** - ýagny, keremli didaryna seretmekdir, beýle diýip köp selef alymlar tefsir etdi, ähli-sünnet muny ijmag bilen tassyklaýarlar.

Sünnetden deliller:

Jerir ibn Abdillahi El-Bejli aýtdy:



kişisi) Adam (atany) ýere düşürendir, bu zatlary Ol öňünden bar bolan ylmy bilen edendir<sup>(1)</sup>. Ody ýaradandyr, ony Oňa kapyr

---

**"Aýly gije Pygamberimiziň ýanyndadyk, aýtdyk: Eý Allahyň Resuly! Kyýamat gününde Perwerdigärimizi görerismi? Ol: "Günortan bulutsyz wagty günü görmekde kynçylyk çekýärsiňizmi?" diýdi.**

**Aýtdylar: "Ýok."**

**Ol: "Aý doly bulutsyz gijesi aýy görmekde kynçylyk çekýärsiňizmi?" diýdi.**

**Aýtdylar: "Ýok."**

**Ol: "Janym elinde bolana (Allaha) kasam bolsun, (ýaňkylaryň birini görmegiňizde bir-biriňize päsgel bermeýsiňiz ýaly Robbuňzy görmekde hem päsgel berilmez), Robbuňzy görmekde hem kynçylyk çekmersiňiz." (Buhary Muslim)**

Jerirden başga-da bu hadyslary habar berenler bar: Ebu Razin, ýagny, Lakyt ibn Amir El-Ukoýly, onuň hadysyna Şeýh El-Elbäni hasan diýendir, Kitabus Sünnäniň tahkykynda.

**(1) (şol ýerden (Jennetden) Pygamberi, halyfasy (ýerde bellän kişisi) Adam (atany) ýere düşürendir, bu zatlary Ol öňünden bar bolan ylmy bilen edendir) - Kâbir alymlar aýtdylar: "Adam (atanyň) bolan Jenneti Allahyň möminler üçin ýaradan Jennetidir" Kâbirleri aýtdylar: "Ol başga Jennet" Has dogrusy birinjisidir, delili: "**Haçanda Musa Adam ata duşup, onuň bilen çekeleşende şeýle diýdi: "Sen Adam atamyz, seni Allah Öz eli bilen ýaradyp, Öz ruhundan saňa ruh üfledi, bizi we özüňi Jennetden çykarmana näme iterdi? Adamata aýtdy: Sen Musa, seniň bilen Allah perdäniň aňyrsynda ýaradylanlardan hiç hili araçysyz gepleşdi, saňa Töwrady inderdi, (şeýledälmi?), aýtdy: hawa, aýtdy: meniň ýaradylmagymdan öň bu zatlarynyň bardygyny Allahyň kitabynda tapmadyňmy? aýtdy: hawa (tapdym), aýtdy: onda näme üçin maňa käýeýärsiň? Asmanlaryň we ýeriň ýaradylmagyndan öň Allahyň maňa ýazanzady üçinmi? Şeýdip Adamata Musany ynandyrdy, aleyhimässeläm."**(Buhary Muslim)**

Şeýlelik bilen, Adamatanyň düşen Jenneti möminleriň girjek Jennetidir, bu hadys muňa ýeterlikdelildir, çünki Allah Musanyň şu sözünü ykrar

**bolanlar üçin, aýatlaryna, ilçilerine, kitaplaryna ynanmadyklary üçin hemişelik mesgen edendir, Onuň didaryny görmekden olary perdeländir<sup>(1)</sup>, Allah Tebäreke we Tagala kyýamat gününde geler,**

edendir: **"biziwe özüni Jennetden çykarmana näme iterdi?"** – eger bu Jennet biziň bilýän Jennetimiz däl bolsa, Musanyň çekeleşmeginden peýda bolmazdy.

**(1) (Ody ýaradandyr, ony Oňa kapyr bolanlar üçin, aýatlaryna, ilçilerine, kitaplaryna ynanmadyklary üçin hemişelik mesgen edendir, Onuň didaryny görmekden olary perdeländir) – bärde akyda eýesiniň agzaýşy ýaly, kapyrlaryň otda baky boljakdygyny aňladýan köp aýatlar gelendir:**

**"Kapyr bolanlara bolsa Dowzah ody bardyr. Olara ölerleri ýaly ölüm hem berilmez, Dowzah azaby hem ýenilleşdirilmez. Inňän kapyr bolan kişilere Biz, ine, şeýle jeza berýändiris. Olar ol ýerde: «Eý, Perwerdigärimiz! Öňki eden işlerimizden başga ýagşy işleri etmegimiz üçin bizi (Dowzahdan) çykar» diýip, dady-perýat ederler. Biz size (dünýäde), pikirlenjek kişiniň pikirlenip bilmegi üçin ýeterlik ömür bermedikmi? Size duýduryjy hem gelipdi. Indi bolsa azaby dadyň! Zalymlaryň hiç hili kömekçisi boljak dälidir." (Fatyr 36-37)**

**"Dowzah oduna ýanýanlar (Dowzahyň) sakçylaryna: «Perwerdigäriňize dogra-dileg edip ýalbaryň! In bolmanda, bir gün hem bolsa, bize azabyň sütemini ýenilleşdiresin» diýerler. Sakçylar: «Eýsem size Pygamberleriňiz aç-açan deliller getirmedilermi?» diýerler. Olar: «Hawa (getirdiler)» diýip jogap bererler. (Sakçylar) «Beýle bolsa siz ýalbaryberiň» diýerler. Ýöne kapyrlaryň ýalbaryp-ýakarmaklary biderek, puç bolar. Elbetde, Pygamberlerimize we iman getirenlere dünýä ýaşayşynda hem-de şaýatlaryň güwälik etjek gününde Özüimiz goltgy bereris. Ol gün zalymlaryň soran ötünçleriniň (hiç hili) nepi degmez. Olara nälet ediler. Olar üçin in ýaramaz ýer (Dowzah) bolar." (Gafir 49-52)**

**"Olar: «Eý, (Dowzahyň sakçysy) Mälik! Perwerdigäriň biz barada höküm bersin (janymyzy alsyn)» diýip ýüzlenerler. Mälik olara: «Siz şeýdip galarsyňyz» diýip aýdar. Kasam bolsun! Biz size hakykaty getirdik, emma siziň köpüňiz hakykaty halamaýarsyňyz." (Zuhruf 77-78)**

perişdelerem hatar-hatar bolarlar, ymmatlar hasaba çekilerler, azaplaryny ýa sogaplaryny görerler<sup>(1)</sup>.

---

**"Terezileri (sogaplary) ýeňil gelenler bolsa öz janlaryny ýitgä sezewar edenlerdir. Olar Dowzahda ebedi galarlar. Ot olaryň ýüzlerini gowrar we olar şol ýerde (dodak etleri-de ýananlygy sebäpli) syrtaryp galarlar. Aýatlarym okalyp durka, olary ýalan hasaplaýan siz dälmiňiz? Şonda: «Pälimiz bizden üstün çykdy we biz ýoldan çykan kowum bolduk. Perwerdigärimiz, bizi bu ýerden (Dowzahdan) çykar, eger ýene-de (dinsizlige) öwrülip barsak, onda biz, takyk, (özümize) zulum edenlerden bolarys» diýerler. Ol (Allah) bolsa: «Meniň bilen gepleşjek bolmaň-da, masgara bolup dymyp duruň! Gullarymyň içinden bir topar: «Eý, Perwerdigärimiz! Biz iman getirdik, bizi bagyşla we bize merhemet et! Sen merhemet edenleriň iň haýrylysysyň!» diýipdiler. Siz olary ýañsa alýardyňyz. Hatda ýañsa almagyňyz size Meni ýatlamagy hem unutdyrypdy. Siz olaryň üstünden gülýärdiňiz. Bu gün bolsa men olary eden sabyrlary sebäpli, sylagladym. Takyk, olar maksada (bagtyýarlyga) ýetenlerdir» diýer."** (Muminun 103-111)

Bu aýatlar ýazyjyň sözlerine kesgitli delildir, kapyrlar hakykatdanam otda baky galyp, ahyretde Allahy görmekden mahrumdyrlar.

**(1) (Allah Tebäreke we Tagala kyýamat gününde geler, perişdelerem hatar-hatar bolarlar, ymmatlar hasaba çekilerler, azaplaryny ýa sogaplaryny görerler) - munuň delili:**

**"Perwerdigäriň gelende, perişdeleriň hatar-hatar düzülen wagty!"**

(Fejr 22)

Ähli-sünnet şuna iman edýär: Allah kyýamat gününde bendelerini hasaba çekmek üçin, sylag-jezalaryny bermek üçin geljekdir, çünki Allah hemme adamlary, jynlary gözler görer ýaly, çakylykçy eşidiler ýaly bir depede jemlejekdir. Olara gün golaýlaşar, amallaryna görä olary der basar, uzak wagtlap durarlar, iň peski asmanyň perişdeleri iner, olaryň yzlaryndan hatar bolup düzülerler, soň ikinji asmanyň perişdeleri hatara düzülerler, soň üçünji asmanyň perişdeleri, şeýdip, perişdeler adamlaryň yzyndan hatara düzülerler, soň uzak wagtlap durarlar, soňra gorkup, Perwerdigärleriniň önünde şepagat etjek birini gözlärler, Adam atanyň ýanyna bararlar, aýdar: (ol hukuk) mende däl, Nuhuň ýanyna gidiň, soň

---

Nuhuň ýanyna giderler, olam aýdar: (ol hukuk) mende däl, Ybraýymyň ýanyna gidiň, soň Ybraýymyň ýanyna bararlar, olam aýdar: (ol hukuk) mende däl, Musaň ýanyna gidiň, soň Musaň ýanyna bararlar, olam aýdar: (ol hukuk) mende däl, Ysaň ýanyna gidiň, soň Ysaň ýanyna bararlar, olam aýdar: (ol hukuk) mende däl, Muhammediň ýanyna gidiň.

Pygamberimiziň ýanyna gelenlerinde aýdar: (ol hukuk) mende, (ol hukuk) mende, soň Perwerdigäriniň ýanyna barar, soň bir juma möçberinde sežde eder, Allah oňa hamd-senalary açar, olam onuň bilen hamd-sena aýdar, soňra aýdylar: Eý Muhammet, başyňy galdyr, aýt diňleniler, şepagat sora şepagat etdirilersiň, şonda başyny galdyryp aýdar: perwerdigärim, ymmatym, ymmatym.” (Buhary Muslim)

Soňra Allah höküm kesilmekligi buýrar, soň Öz jelalyna laýyklykda isleýşi ýaly geler, aýatda şeýle diýýär:

**"(Ýa-da) olar (kapyrlar) bulut kölegeleriniň içinde Allahyň (özüne laýyk görnüşde) perişdeler bilen bile özlerine gelmegine we (kyýamatyň gopup, hasaba çekilme) işleriniň (doly) amala aşyrylmagyna garaşýarlarmy? (Ähli) işler (soňunda) Allaha gaýdyp barar!"** (Bakara 210)

Ähli-sünnet şuna iman edýär: Allah Öz isleýşi ýaly gelip, adamlary amallaryna görä hasaba çekjekdir, tereziler gurnalar, sahypalar düşeler, aýatdaky ýaly:

**"Biz kyýamat günü üçin adalat terezilerini gurarys, (şondan soň) hiç kime hiç hili zulum edilmez. Edilen iş hardal (dary) dänesiniň agyrlygynda bolsa hem, biz ony getirip ýüze çykararys. Biz ýeterlik hasap sorajydyrys."** (Enbiýa 47)

Şeýle hem, amallaryň çekiljek terezisine ähli-sünnet iman edýär, ýagny, tereziniň bir tarapyna sogaplary beýleki tarapyna günäleri goýular, şeýle hem, şahslar hem çekiler, munuň delili şu hadys:

**"Iýermen-içermen, daýaw adamy getirerler, Allahyň ýanynda onuň siňeğiň ganatyça-da agramy bolmaz."** (Buhary Muslim)

**Bendeleriň amallary çekilmegi üçin mizanlar (tereziler) gurular, kimiň (sogapda) mizany agyr gelse, olar nejat tapyjylardyr, olara amal sahypalary beriler, hasap depderi sag eline berlen kişiniň hasaby aňsat bolar, hasap depderi zyndan berlen kişiler bolsa, lowlap ýanýan oda düşerler<sup>(1)</sup>.**

---

Haçanda Abdullah ibn Mesgud siwak ýygnamana (baga çykanda) sahabalar onuň injiginiň inçeligini görüp gülüp başladylar, şonda Pygamberimiz aýtdy:

**"Onuň injikleriniň inçeligini geň görýärsiňizmi? Emma mizanda (terezide) olar Uhud dagyndanam agyrdyr."** (Ahmet)

Aýatda şeýle diýýär:

**"Her kimiň (amal) terezisi (sogaby) agyr gelse, şol halas bolar."**  
(Muminun 102)

Indiki aýatda şeýle diýýär:

**"Terezileri (sogaplary) ýeňil gelenler bolsa öz janlaryny ýitgä sezewar edenlerdir. Olar Dowzahda ebedi galarlar."**(Muminun 103)

Bu iki aýat amallaryň çekiljegine delildir, ýagny, amal sahypalary, bitaka hadysyndaky ýaly.

**(1) (Bendeleriň amallary çekilmegi üçin mizanlar (tereziler) gurular, kimiň (sogapda) mizany agyr gelse, olar nejat tapyjylardyr, olara amal sahypalary beriler, hasap depderi sag eline berlen kişiniň hasaby aňsat bolar, hasap depderi zyndan berlen kişiler bolsa, lowlap ýanýan oda düşerler.)** - tereziniň iki tarapy bardyr: bir tarapynda sogaplar, beýlekisinde günäler goýular, Allah her ynsanyň amallaryny ýazyp duran iki ýoldaşynyň bardygyny habar berdi:

**"Kasam bolsun! Ynsany Biz ýaratdyk we nebsiniň oňa näme was-wasy salýandygyny Biz gowy bilýäris. Biz oňa jan (ýeňse) damaryndan hem has ýakyndyrys. (Ynsanyň) sagynda we çepinde iki sany belleýji (perişde) oturyp, onuň (edýän işlerini) belleýändirler (ýazýandyrlar). Onuň (ynsanyň) aýdýan (ähli) sözlerini (hökman) ýazýan (ýörite bellenilen) berk gözegçi (perişde) bardyr."**(Kof 16-18)

**Syrat (köprüsi) hakdyr, ondan bendeler amallaryna görä geçerler, geçip nejat tapjaklar Jähennem odundan halas bolup, ondan geçenlerinde olaryň tizligi tapawutly bolar, käbir kowum (halk) bardyr, olary onuň üstünde amallary galdyrar<sup>(1)</sup>. Allahyň resulynyň**

---

Kyýamat gününde ynsana tabşyrylan iki perişde onuň ýanyna iner, sogaplary ýazan perişdede sogap depderi bolar, günäleri ýazan perişdede günä depderi bolar, soňra sahypalar goýlansoň depderler goýlar, möminleriň sahypalary saglaryndan we önlerinden goýlar, emma jenaýatçylaryň sahypalary sollaryndan we arkalarynda goýlar, olaryň her biri sahypasyndakyny okar.

Başga aýatda şeýle diýýär:

**"Biz her ynsanyň guşuny (amalyňy) öz boýnuna bagladyk. Kyýamat günü onuň üçin (eden işleri önünde) açylyp goýuljak bir kitap çykararys. (Oňa): «Kitabyňy oka! Bu gün hasaba çekiji hökmünde özüň özüň üçin ýeterlidir!» (diýler)."** (Isra 13-14)

Bu depderler tereziniň iki tarapyna goýlar, kimiň sogaplary günälerinden agyr gelse nejat tapanlardan bolar, kimiň günäleri sogaplaryndan agyr gelse, heläk bolanlardan bolar, aýatda şeýle diýýär:

**"Biz kyýamat günü üçin adalat terezilerini gurarys, (şondan soň) hiç kime hiç hili zulum edilmez. Edilen iş hardal (dary) dänesiniň agyrlygynda bolsa hem, biz ony getirip ýüze çykararys. Biz ýeterlik hasap sorajydyrys."** (Enbiýa 47)

**(1) (Syrat (köprüsi) hakdyr, ondan bendeler amallaryna görä geçerler, geçip nejat tapjaklar jähennem odundan halas bolup, ondan geçenlerinde olaryň tizligi tapawutly bolar, käbir kowum bardyr, olary onuň üstünde amallary galdyrar.)** - Syrat - Allahyň Öz kitabynda adamlar üçin çyzan ýolunyň ady, Resulynyň dilinde, şeýle hem, ilkinji kitaplarda, ilkinji ymmatlarda, olara iberilen ilçileriň dillerinde syraty beýan edendir, şeýlelik bilen Allah bize dogry, göni ýoly çyzyp, ondan ýöremeklerimizi buýrandyr, aýatdaky ýaly:

**"Takyk, bu (yslam) Meniň dogry ýolumdyr. Bes, siz (diňe) oňa uýuň, başga (ters) ýollara uýmaň, (ters ýollar) sizi (Allahyň ýolundan) daş düşürer. Allah bulary size takwa bolarsyňyz diýip emir etdi."** (Engam

153)

---

Allah Öz bendelerine Ondan dogry ýola hidaýet dilemeklerini buýrup aýatlarda şeýle diýýär:

**"(Eý, Allah!) Bizi dogry ýola gönükdir! (Bizi) gazaba sezewar bolanlaryň we azaşanlaryň (ýoluna) däl-de, Öz nygmat berenleriň ýoluna gönükdir)!"** (Fatıha 6-7)

**"(Eý, Muhammet!) Takyk, Biz saňa äşgär (uly) ýeňşiň (ýoluny) açdyk. Allah (bu ýeňşi) seniň öten we geljekki ähli günäleriňi bagyşlamak, saňa Öz nygmatyny (doly) nesip etmek hem-de seni dogry ýola gönükdirmek üçin (miýesser eder). (Şeýle-de) Allah saňa uly bir ýeňiş bilen goldaw bermek (isledi)." (Feth 1-3)**

**"Eý, ynsanlar! Size Perwerdigäriňizden uly bir delil gelendir we Biz size äşgär bir nur inderdik. Allah iman getirip, Özüniň (dinine) berk ýapyşanlary Özünden bir rehmete we pazly-kereme (nygmata) salar. Olary dos-dogry ýola gönükdirer." (Nisa 174-175)**

Pygamberimiz göni çyzyk, gapdallaryndanam birnäçe çyzyklar çyzyp şeýle diýdi:

**"Allah syratal-mustekýymyň (dogry ýoluň) mysalyny berdi, syratyň gapdallarynda çyzyklar bardyr, olaryň üstüne tutular atylandyr, her bir çyzygyň üstünde özüne çagyryp duran şeytan bardyr..." (Ahmet)**

Şu hadysda hem syratyň beýany bardyr:

**"Gijesi gündiz ýaly (aýdyň) ak (ýolda) sizi goýup gitdim, ondan diňe (özünü) heläk edýänden başgasy sowulmaz." (Ibn Mäje, Ahmet)**

Ol Pygamberimiziň ymmaty üçin öz sözleri, amallary we jihady bilen çeken aýdyň ýoludyr, kim bu ýolda dogry bolsa, ahyret syratyndan geçer, ýagny, Allah bu dünýädäki manyny aňladýan syraty ahyretde maddy syrat etjek ekeni, ony jähennemiň üstünden gurjak ekeni, ol syratdan geçmän hiç kim Jennete düşmez, aýatda şeýle diýýär:

**"Siziň içiňizden şol ýere (Dowzahyň görnüp duran ýeri bolan syrat köprüsine) barmajak ýokdur. Bu seniň Perwerdigäriň üstüne alan takyk hökümidir. Soň biz takwa kişileri halas ederis we zalymlary dyzларыna çöken halynda Dowzahda galdyrarys." (Merýem 71-72)**

Ahyret syraty jähennemiň üstünde gurnalan köpri, gylyçdan ýiti, gyldan inçe, adamlar ondan amallaryna görä geçerler, kim dünýädäki many syratda dogry bolan bolsa, oňa Allah syratdan geçmäge ýardam berer, bu zatlary Pygamberimiz habar berendir.

**howzuna iman etmek, ymmaty onuň başyna geler, ondan içen hiç suwsamaz, emma kim üýtgeden, çalşan bolsa (bidgatçy bolsa)**

---

Ol syratdan her kim her hili tizlik bilen geçer, käbirleri ýyldyrym çaltlygynda, käbirleri göz açyp-ýumma çaltlygynda, käbirleri ýel ýaly, käbirleri ýyndam at ýaly, käbirleri adam ýöreýşi ýaly, käbirleri ylgap, käbirleri bahym ylgap geçerler. Käbirleriniň sag aýagyňyň başam barmagyňyň durnagynda şem bolar, ýagtylyk berende ýörär, öçende durar, käbirleri garnynda emedekläp barýarka ot ony kä bu ýerden kä başga ýerden ýakar tä syraty kesip geçýänçä, bu zatlaryň hemmesi bolup geçjekdir.

Adamlaryň köpüsi syratyň ýokarsyndan gaçarlar, edil ýandagyň tikenegi ýaly gaňyrçak bardyr, ýöne olaryň äpetligini Allahdan başga hiç kim bilmez, adamlary amallaryna görä gapyp alar, soň olary jähennem oduna zyňarlar, syratyň üstünden geçjekler - Yslama jogap beren ymmat, muwahhydlar, emma kapyrlar, ynanç taýdan munafyk bolanlar oda itilerler, onuň gapylaryndan girerler, aýatlardaky ýaly:

**"Takyk, Dowzah olaryň (azaşanlaryň) ählisine wada berlen ýerdir. Onuň (Dowzahyň) ýedi gapysy bardyr. Her gapy üçin olardan (günälerine görä) bölünen bir topar bardyr» diýdi."** (Hijr 43-44)

**"Kapyr bolanlar, topar-topar (edilip) Dowzaha sürlerler. Ahyrynda ol ýere baranlarynda (Dowzahyň) gapylary açylar, onuň sakçylary olara: «Size öz araňyzdan Perwerdigäriňiziň aýatlaryny okap beren we bu güne gelip ýetjekdigiňizi duýduran Pygamberler gelmedimi eýsem?» diýerler. Olar: «Hawa, (geldi)» diýerler. Emma (hemme zadyň boljagy bolanson) azap hökümi kapyrlar üçin hakykata öwürüler. Olara: «Içinde ebedilik galmak üçin Dowzahyň gapylaryndan giriň, tekepirlenenleriň barjak ýeri nähili elhençdir!» diýler."** (Zumer 71-72)

Möhüm zat: syratdan diňe Yslama jogap beren ymmat geçer, emma açan kapyrlar, uly şirk eden muşrikler, mulhydlar (ynançsyzlar), ynanç taýdan munafyk bolanlar, hemmesi oda sürülerler, Eý Allah!

Azaşmakdan we azaşdyrylmakdan saňa sygynýarys, iki dünýädenem mahrum bolmakdan saňa sygynýarys, bizi haka gowşuryşyň ýaly onda berk durmaklygy hem nesip eýle!



howuzdan kowlar<sup>(1)</sup>.

---

**(1) (Allahyň Resulyň howzuna iman etmek, ymmaty onuň başyna geler, ondan ißen hiç suwsamaz, emma kim üýtgeden, çalşan bolsa (bidgatçy bolsa) howuzdan kowlar) – ol howzuň gaplary asmandaky ýyldyzlaryň sanyndan köpdigini Pygamberimiz habar berendir, Abdullah ibn Somidiň habar beren hadysyny Ibn Ebi Asym Ebu Bekr Ibn Ebi Şeýbeden öz Sünnet kitabynda getirýär:**

**"Ebu Zerr aýtdy: Aýtdym: Eý Allahyň Resuly! Howzuň gaplary näme? (näçe)? aýtdy: Janym elinde bolana kasam bolsun, onuň sany asman ýyldyzlaryndan we garaňky aýdyň gijedäki asman saýýaralaryndan (planetalaryndan) köpdür, ondan kim iße hiç haçan suwsamaz, ini uzynlygy ýalydyr, Ammandan Eýle (şäherleriň ady) çenli ýalydyr."** (Sünne Ibn Ebi-Asym)

Başga habarynda Ebu Wäzigdan, ýagny, Jäbir ibn Amr Ebu Berzedden şuny eşidenini gürrüň berýär:

**"Howzumyň iki tarapynyň aralygy edil Eýleden Sanga çenlidir, bir aýlyk ýoldur, ini uzynlygy ýalydyr, oňa Jennetden akýan iki sany kümüş we altyndan ýap bar, ol süýtden ak, baldan süýji, onuň jamlary asman ýyldyzlaryň sany ýalydyr."** (Sünne ibn Ebi-Asym)

Şeýle hem, Ebu Bekr ibn Ebi Şeýbe Ebu Said El-Hudriden habar berenini gürrüň berýär, Pygamberimiz aýtdy:

**"Meniň howzum bar, onuň uzynlygy Käbeden Beýtil-Makdise çenli ýalydyr, süýtden ak, jamlarynyň sany ýyldyz sany ýalydyr, hem-de kyýamat gününde men Pygamberleriň içinde iň köp yzyna düşülen Pygamberdirin."** (Sünne Ibn Ebi-Asym)

Huzeyfanyň sözünü hem getirdi:

**"Pygamberimiziň howzy edil süýt ýaly ak, baldan süýji, buzdan sowuk, syy atyrdan ýakymly..."** (Sünne Ibn Ebi Asym)

Başga-da Ibn Ebi Şeýbeden ibn Omaryň hadysyny habar berdi:

**"Öňüňizde Jerba bilen Ezrah (şäherleriň ady) aralygy ýaly howuz bardyr."** (Sünne Ibn Ebi Asym)

**Iman dilde aýtmak, kalpda yhlas etmek, agzalarda amal etmektir, (ýagşy) amallaryň (ybadatlar) artmagy bilen (iman) artýar, kemelmegi bilen kemelýär, şeýdip, ol artaram, kemelerem, diňe dilde aýdylyp, amalsyz iman bolmaz, diňe dilde aýdylyp we amal edilip, niýetsiz iman bolmaz, diňe dilde aýdylyp, amalda edilip we niýet edilip, sünnete gabat gelmän iman bolmaz<sup>(1)</sup>, kybla eýeleriniň**

---

Ibn Omar, Ýezid ibn Ehnas we Harise Huzaga atly tireden bir adam Pygamberimizden şuny eşidipdir:

**"Howzумыň aralygy edil Mekke bilen Sanga aralygy ýalydyr."** (Sünne Ibn Ebi Asym)

Ebu Hureýranyň hadysy:

**"Gabrym bilen münberimiň aralygy Jennet bakjalaryndan bir bakjadyr, we münberim howzумыň üstündedir."** (Sünne Ibn Ebi Asym)

Şeýlelik bilen, Pygamberimiziň howzy sahyh ýollar bilen anyklanandyr, ondan möminler içerler, munafyklar kowlarlar, başga hadysda şeýle diýýär:

**"Howzумыň başyndakam ymmatymdan tanaýan adamlarym gelýär ekeni, hatda olary geçirmegi niýetlenipdim, (ýöne) meniň we olaryň arasyndan bir adam çykyp şeýle diýdi: geliň! Menem Nirä? diýdim, Ol: Oda, wallahi diýdi, menem: olar sahabalarymdan (ahyryn) diýdim, ol: sen bilmeýärsiň senden soň näme oýlap tapanlaryny (ýagny, bidgat edenlerini) sen olardan gaýdanyň bäri entägem olar yzlaryna gýşaryp durandyrlar."** (Buhary)

Başga habarda şeýle diýýär:

**"Takyk, olar senden soň üýtgetdiler (bidgat etdiler), menem aýdaryn: suhkon suhkon (ýagny, güm boluň menden soň üýtgedenler."** (Buhary)

**(1) (Iman dilde aýtmak, kalpda yhlas etmek, agzalarda amal etmektir, (ýagşy) amallaryň (ybadatlar) artmagy bilen (iman) artýar, kemelmegi bilen kemelýär, şeýdip, ol artaram, kemelerem, diňe dilde aýdylyp, amalsyz iman bolmaz, diňe dilde aýdylyp we amal edilip, niýetsiz iman bolmaz, diňe dilde aýdylyp, amalda edilip**

---

**we niýet edilip, sünnete gabat gelmän iman bolmaz)** - Kaýrawaniň bu aýdan zady - ähli-sünnetiň sözüdir, ýagny, iman üç zatdan ybarat: kalpda ynanmak, kalpda ynanylan zady dilde aýtmak, imanyň buýurýan zatlaryny agzalar bilen amal etmek, şeýle bolmasa iman dürs dogry bolmaz.

Munafyklar kalplarynda ýok zatlary dillerinde aýdýardylar, şonuň üçin Allah olara agyr azaby wada etdi, aýyplady:

**"Mynapyklar (ikiýüzlüler) seniň ýanyňa gelenlerinde: «Takyk, Biz seniň Allahyň ilçidigiňe şaýatlyk edýäris» diýerler. Allah hemseniň Öz ilçidigiňi, elbetde bilýändir. Takyk, Allah mynapyklaryň ýalançydyklaryna şaýatlyk edýändir."** (Munafikun 1)

Allah munafyklary Bakara, Ahzab sürelerinde ýazgarandyr, Beroe (toba) süresi bolsa Fazyha (paş ediji) diýip hem atlandyrylýar, sebäbi Allah onda munafyklaryň edim-gylymlaryny paş edýär. Edil dilde aýdyp kalpda ynanmazlyk bolmaýşy ýaly, kalpda ynanyp, dilde we amalda tassyklamazlyk hem bolmaýar, Allah Firawny we onuň kowumyny ýazgarandyr, çünki, olar Musanyň ilçiligini kalplarynda tassyklasalarum ulumsylyk we tekepbirlik bilen ret etdiler:

**"Köňülleri bu aýatlara doly kanagatlanan hem bolsa, zalymlyklary we ulumsylyklary sebäpli, olary inkär etdiler. Seret, azgynlaryň soňy nähili boldy!"** (Neml 14)

Şeýlelik bilen, hökman kalp, dil we amal biri-birine gabat gelmeli.

Kalbyň wezipesi - tassyklamak, ynanmak, diliňki - aýtmaly zady dilde aýtmak, hadysda şeýle diýýär:

**"Kim kalby bilen doly ynanyp lä ilähe illallah diýse Jennete girer."** (Muslim)

Ýagny, kalpda doly ynanmagy dilde aýdylanyň dürs bolmagy üçin şert etdi, şeýle hem, kalpda ynanylan zady bildirmek üçin dilde aýtmak wajypdyr, çünki, agzap geçişimiz ýaly Allah munafyklary kalplarynda ýok zatlary dillerinde aýdýanlary üçin ýazgarandyr, kim iman - tassyklamak diýse, jehmi-murjieler ýaly, ol kesgitleme batyldyr, şeýle hem, iman - kalpda tassyklamak, dilde aýtmak diýip, amaly imandan çykarsa fukaha murjieleri ýaly onuňam kesgitlemesi dürs däldir, imanyň

**(musulmanlaryň) biri hem günä edeni üçin kapyr bolmaz<sup>(1)</sup>.**

---

möhüm zady - lä ilähe illallah Muhammed Resullullah şaýatlygynyň buýurýan zatlaryny kalpda, dilde we agzalarda görkezmekdir, meselem: namaz okamaly, zekat bermeli, Remezanda agyz beklemeli, Öýe (käbä) haj etmeli, nähak ýere gan dökmekden, haram gatnaşyklardan (zynadan) saklanmaly, kim bu zatlary berjaý etse musulman bolar.

Ähmiýetli zat - kalp bilen diliň biri-birine gabat gelmegi imandyr, mundan daşary onuň amaly sünnete laýyk gelmeli, kimiň amaly sünnete laýyk gelmese, amaly bidgat bolsa, onuň amaly kabul edilmez tä halys we dürs bolýança, halys Allah üçin bolup, Pygamberiň dilinde Allahyň buýurşy ýaly amal etmeli.

**(1) (kybla eýeleriniň (musulmanlaryň) biri hem günä edeni üçin kapyr bolmaz)** - günä üçin adamy kapyrlyk bilen günäkärlemek hawarij we mugtezile toparlarynyň häsiýetidir, emma murjje topary şeýle diýýär: imana günäler zyýan ýetirmez, ilkinji iki toparyň tersine aýtdylar, hawarijler uly günä eden adama kapyr diýip, ol ebedi otda galar diýdiler, mugtezile bolsa şeýle diýýär: uly günä eden otda ebedi galar, ýagny hawarijler bilen deň gelýär, ýöne uly günä eden bu dünýäde iki aralygynyň ortasynda, ýagny, musulmanam däl, kapyram däl diýdiler. Emma murjieler aýtdylar: iman tassyk etmek, ol bir bölekdir derejä bölünmez, artmazam, kemelmezem, we adamlaryň iň azgynynyň imany edil Ebu Bekr we Omaryň imany ýalydyr. Bu juda batyl garaýyşdyr, Kuranda imanyň artýanlygy aç-açan agzalandyr:

**"...iman getirenleriň hemi manlary artsyn..."** (Mudessir 31)

**"Imanlarynyň has-da artmagy üçin möminleriň kalplaryna imanlary bilen aramlyk inderen Oldur."** (Feth 4)

**"Allah dogry ýola düşenleriň (bu ýoldaky tutanýerliliklerini) dogrulygyny has-da güýçlendirer."** (Merýem 76)

Hanzala atly sahaba Ebu Bekriň ýanyndan geçende şeýle diýdi: Eý Ebu Bekr! Hanzala munafyklyk etdi. Aýtdy: näme boldy? Aýtdy: Pygamberimiziň ýanynda wagtymyz ony diňläp imanymyz artýar, edil Jennet-Dowzahy gözümüz bilen gören ýaly bolýarys, emma soň

---

maşgalalarymyzyň ýanyna gelemizde, aýallara ýanaşamyzda, işlerimize gönügemizde, çagalar bilen oýnamyzda imanymyz kemelýär.

Ebu Bekr aýtdy: Allaha kasam bolsun, bizde-de şeýle bolýar, soňra iki bolup Pygamberimiz ýanyna bardylar, Hanzala aýtdy: Hanzala munafyklyk etdi eý Allahyň Resuly! Aýtdy: näme boldy? Aýtdy: seniň ýanynda bolamyzda sen Jennet-Dowzahy edil göz bilen görenimiz ýaly taryp edýärsiň, soňra maşgalalarymyza dolanýarys.....".

Pygamberimiz aýtdy: **"Eger siz meniň ýanymdaky ýaly halda elmydama bolsaňyz, perişdeler size ýollaryňyzda we öýleriňizde ýoldaş bolardylar, yöne bir sagat (ybadat) bir sagat (öý-işler) bilen (bolmaly)."** (Muslim)

Ähli-sünnet adamy günä edeni üçin kapyr etmeýär, çünki Allah uruşýan iki topar barada şeýle diýdi:

**"Takyk, möminler (biri-birleri bilen) dogandyrlar. Bes, siz öz doganlaryňyzyň arasyny düzediň! Merhemet edilmegiňiz üçin Allahdan gorkuň!"** (Hujurat 10)

Haçanda şerap içene bir adam: Allah oňa lagnat etsin, näçe gezek getirilýär bu! - diýende, Pygamberimiz şeýle diýdi:

**"Doganyňyzyň garşysyna şeýtanlara ýardamçy bolmaň!"** (Buhary)

Ýagny, doganyňyz diýdi, edil şu aýatdaky ýaly:

**"Emma (öldüren) kişi (öldürileniň) dogany (hossary) tarapyndan bir zadyň (hunuň) dereginde bagyşlansa, onda (bu meselede gelnen) ylalaşyga laýyklykda (ylalaşylan oňyn çözgüde) tabyn bolmak (iň gowusydyr)."** (Bakara 178)

Bu aýatda Allah öldüren kişiniň ölen kişiä dogandygyny agzady, munuň manysy - musulman kişi günä edeni üçin uly günä bolsa-da kapyr saýylmaz.

Imanyň tapawutly, dereje-dereje bolýandygyna şepagat hadyslary, howuz hadyslary, syrat hadyslary hem şaýatdyr, çünki, käbirleri ondan ýyldyrym ýaly, käbirleri göz gyrpma tizliginde, käbirleri ýel ýaly, käbirleri ýyndam at ýaly, käbirleri adamyň sagýy ýaly (ýeňiljek ylgamak), käbirleri

---

gatydan ylgap, käbirleri ýöräp, käbirleri garnynda emedekläp, käbirleri bolsa jähenneme gaçjakdyr.

Bu adamlaryň iman taýdan tapawutlydygyny aňladýar, her ynsan imanyna görä bolan tizlik bilen syratdan geçer.

Şeýle hem, şepagat hadyslary, olaryň birisi:

**"Bir dynaryň agramy ýaly kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň, ýarty dynaryň agramy ýaly kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň, bir dänäniň agramy ýaly kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň, bir arpa dänesi ýaly kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň, bir bugdaý dänesi ýaly kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň, bir bölejik kalbynda imany (ýa-da haýry) bolany otdan çykaryň."** (Buhary Muslim)

Bu hadyslar imanyň tapawutlylygyna delildir.

Şeýle hem, Jennetdäki derejeleriň tapawutly bolmagy imanyň tapawutlylygyny aňladýar, hadysda şeýle diýilýär:

**"Edil gündogar ýa günbatar ufukdaky (gorizontdaky) batyp barýan ýagty ýyldyzy görüşiňiz ýaly Jennetdäkiler biri-birlerini otaglarynda görerler, - sahabalar aýtdylar: ol Pygamberleriň derejeleri, olardan başgalar oňa ýetip bilmezler, - Pygamberimiz aýtdy: "Beýle däl, janym elinde bolana kasam edýärim, (oňa) Allaha iman getirip, ilçilere ynanan erkekler (hem ýetip bilerler)." (Buhary Muslim)**

Otdan çykýanlar otdan çykanlarynda ýaşawyş derýasyna salnarlar, olaryň sežde ýerlerinden galan ýerleri küle öwrüler, derýa salnanlarynda täzedan endamlary öser, edil dänäniň suwuklykda şine bolup gögerişi ýaly, gögererler, soňra olaryň boýunlaryna möhür goýular, olaryň otdan çykanlary belli bolar ýaly, olara jähennemiler diýler, olaryň amallarynyň ejizligi üçin Jennetden pes dereje alarlar. Bu zatlaryň hemmesi imanyň tapawutly, dereje-dereje bolýandygyna delildir, Eý Allah, kalplarymyzy Saňa bolan imandan, Saňa bolan töwegellikden, yhlasdan, bendelere nesihat etmekden doldur, üstünlik bolsa Allahdandyr.

Şehitler özleriniň Perwerdigäriniň huzurynda diridirler, olara (Jennet nygmatlaryndan) rysgallar berilýändir. Bagt eýeleriniň ruhlary direldiljek günlerine çenli şatdyr, eşrettedir. Bet-bagtçylyk eýeleriniň ruhlary kyýamata çenli azap içindedir<sup>(1)</sup>, möminler

---

**(1)** (Şehitler özleriniň Perwerdigäriniň huzurynda diridirler, olara (Jennet nygmatlaryndan) rysgallar berilýändir. Bagt eýeleriniň ruhlary direldiljek günlerine çenli şatdyr, eşrettedir. Bet-bagtçylyk eýeleriniň ruhlary kyýamata çenli azap içindedir) - adamlaryň barzahdaky (gabyrdaky) hallary şeýledir, bet-bagtlar azap çekerler, bagtlylar eşret içinde bolarlar, bu barada hadyslar kändir, olaryň birisi: Semure habar berýär: Pygamberimiz adamlara şeýle diýerdi:

"Haýsyňyz düýn düş gördüňiz?" - Günlerde bir gün şeýle diýdi: "Perwerdigärimden iki kişi meniň ýanyma geldi, aýtdylar: ýöre! Soň ýöredik, ýatan adamyň ýanyndan geçdik, başga biri onuň başynda daş alyp duran ekeni, ol onuň kellesini (daş) bilen ýarýardy, soňra daş togalanyp gidýärdi, soň gidip ony (daşy) alardy, dolanyp gelýänçä onuň kellesi düzelyärdi (öňküsi ýaly bolýardy), soň ýene (kellesini) ýarýardy, men aýtdym: bu näme? Aýtdylar: ýöre, ýöre. Soň ýatan adamyň ýanyndan geçdik, başga biri onuň ýüzüni we burnuny deşip, ýeňsesine çenli ýyrtýardy, soňra beýleki tarapyna geçýärdi, ikinji tarapyny (ýyrtyp) gutarýança birinji tarapy düzelyärdi, men aýtdym: bu näme? aýtdylar: ýöre, ýöre! Soň ýöredik, birden (öňümizden) tamdyra meňzeş bir (zat çykdy), içinde ýalaňaç erkek-aýallar bar ekeni, aşaklaryndan howur gelende gygyryşardylar.....soňuna çenli, hadysyň soňundan hälki iki kişi aýdýarlar: kellesini daş ýaransoň daş togalanyp, kellesi täzedden ýarylýan adam, ol şeýle bir adam Allah oňa Kuran berende ýüz öwrüpdü, parz namazyndan ýatyp galardy, emma seniň gören ýüzi deşilýän adam, ol şeýle bir adam öýünden çykyp bir ýalan söz geplär, bütin älem-jahanda ol gepi ederler.

Emma tamdyrda gören aşaklaryndan howur gelýän ýalaňaç erkek-aýallar, olar zynagär erkek we zynagär aýallardyr, emma gandan bolan derýada gören ýüzüp ýören adam ol süýthorlykdan iýijidir.....soňuna çenli, bu hadys Buharydadyr.

## **gabyrlarynda synag ediljekler, sorag ediljekler<sup>(1)</sup>, Allah berk**

Barzahda (gabyrda) bagtlylar eşret içinde, bet-begtlar ot içinde bolarlar, şu aýatda şeýle diýilýär:

**"Olar (kyýamata çenli) ertir-agşam Dowzah oduna salnarlar. Kyýamat gopan günü bolsa: «Fyrgawnyň maşgalasyny (yzyna eýerýänlerini) iň gazaply azaba duçar ediň» (diýler). "** (Gofir 46)

Kitaplaryň içinde bar habarlar muňa şaýatdyr, bu ähli-sünnet wel-jemagadyň akydasydyr.

**(1) (möminler gabyrlarynda synag ediljekler, sorag ediljekler) -** aýatda şeýle diýilýär:

**"Allah berk (mäkäm) söz bilen iman getiren kişileri dünýä ýaşayşynda we ahyretde mäkäm eder. Allah zalymlyry azaşdyrar. Allah islän zadyny eder."** (Ybraýym 27)

Bu aýdylan zada delil Bero ibn Azibyň uzyn hadysy:

"Bir adam ýogalyppy, bizem barypdyk, Pygamberimiz hem barypdy, haçanda lähte (gabryň törüne) salnanda Pygamberimiz oturdy, bizem onuň daşynda oturdyk, soň şeýle diýdi:

"Haçanda bende dünýäni taşlap ahyrete gönügende onuň ýanyna Melekul-Mewt (ölüm perişdesi. Bellik: onuň ady Ezraýyl däldir, oňa delil ýokdur) iner, eger bagt eýelerinden bolsa, Jennetden bolan hanut (ýakymly ysly zat), we Jennetden bolan kepenler bilen perişdeler iner, onuň gözünüň önünde oturarlar, soň Melekul-mewt gelip, başynda oturur, we aýdar: "Eý ýagşyzada ruh, rehmete, raýhana (Jennetiň gülüne), gazaply däl Perwerdigäre (tarap) çyk!" Edil suwly meşikden damja damyşy ýaly onuň jesedinden ruhy damar, (janyny) alansoň, beýleki perişdeler ondan alarlar, onuň elinde bir salym hem goýmazlar.....

Soňky bölegi: Soň olar onuň ruhy bilen galarlar, onuň ruhundan iň ýakymly ysly geler, emma eger kapyr ýa munafyk bolsa, gara ýüzli, ýanlarynda otdan kendir eşikli we kepenli perişdeler iner.....soňuna çenli.

Hadysyň bir parçasynda şeýle diýýär:

"Haçanda ynsan gabra salnanda ýanyna iki sany perişde geler, aýdarlar: Perwerdigäriň kim? Diniň näme? Size iberilen adam kim? Mömin kişini



**(mäkäm) söz bilen iman getiren kişileri dünýä ýaşayşynda we ahyretde mäkäm eder.**

**Bendeleriň egninde amallaryny ýazyp duran goragçylar bardyr, Perwerdigärleriniň ylmyndan bir zadam gaçmaz<sup>(1)</sup>, ölüm perişdesi**

---

Allah mäkäm eder, haçanda Perwerdigäriň kim diýenlerinde Perwerdigärim Allah diýer, Diniň näme diýenlerinde dinim Yslam diýer, size iberilen adam kim diýenlerinde ol Muhammet Allahyň Resuly, bize aýdyň deliller we dogry ýol getirdi, şonuň üçin oňa iman etdik, ynandyk diýer, soň onuň üçin Jennetiň gapysy açylar, oňa aýdarlar bu seniň Jennetdäki mejlisiň (ýeriň), çünki sen mömindäň, soň onuň üçin Dowzahdan gapy açyp aýdarlar bu seniň Dowzahdaky ýeriň bolardy eger kapyr bolan bolsaň, soň aýdar: goýuň men maşgalamy buşlaýyn, aýdarlar: ýaş çatynja ukusy bilen ýat, ol ukudan seni maşgalaňdan diňe iň söýgüli turzar.

Emma kapyra ýa munafyga Perwerdigäriň kim diýilse aýdar: hä? hä? bilmedim, adamlaryň bir zat aýdýanlaryny eşidip, aýtdym, size iberilen adam kim diýilse aýdar: hä? hä? bilmedim, adamlaryň bir zat aýdýanlaryny eşidip aýtdym, soň şeýle bir çekiç bilen urular, eger şol urgy daga urulsa dag küle öwürlerdi, soň şeýle bir gygyrar yns-jyndan başga Allahyň her ýaradany ony eşider." (Ebu Dawud)

**(1) (Bendeleriň egninde amallaryny ýazyp duran goragçylar bardyr, Perwerdigärleriniň ylmyndan bir zadam gaçmaz) - munuň delilleri: “Siziň ýanyňyzdan aýrylmaýan goraýjylar bardyr. (Ol goraýjylar) «Kiramen kätibin» («Arzly kätipler») siziň edýän (ähli) işleriňizi bilýärler (we ýazarlar)”** (Infitar 10-12)

Düşündiriş: Kiramen kätibin – ynsanyň ýanyndan aýrylmaýan we eden ähli zadyny ýazýan perişdelerdir.

**"Kasam bolsun! Ynsany Biz ýaratdyk we nebsiniň oňa näme was-wasy salýandygyny Biz gowy bilýäris. Biz oňa jan (ýeňse) damaryndan hem has ýakyndyrýs. (Ynsanyň) sagynda we çepinde iki sany belleýji (perişde) oturyp, onuň (edýänişlerini) belleýändirler (ýazýandyrlar). Onuň (ynsanyň) aýdýan (ähli) sözlerini (hökman) ýazýan (ýörite bellenilen) berk gözegçi (perişde) bardyr."** (Kof 16-18)

Sahyh hadysda şeýle diýilýär:

**bolsa, Robbunyň rugsady bilen ruhlary alar.**

**Asyrlaryň iň haýyrlsý - Allahyň Resulyňy görüp oňa iman eden asyrdyr (ýagny sahabalarydyr), soňra olardan soňkular, soňra olardan soňkular. Sahabalaryň iň haýyrlsý - dört çaryýarlardyr, Ebu Bekr, soňra Omar, soňra Osman, soňra Aly, Allah olaryň hemmesinden razy bolsun, Resulyň sahabalarynyň birisem erbetlik bilen ýatlanmaly däldir, diňe gözellig bilen ýatlanmalydyr, olaryň arasyndaky dawalara garyşmaly däldiris, olar aklanmaga, uzur berilmäge adamlaryň iň haklysydyrlar, olar barada iň gowy pikirde bolmalydyrys<sup>(1)</sup>.**

---

**"Perişdeler gije-gündiz gezekleşip sizi yzarlaýandyrlar, ertir we ikindi namazlarynda gije perişdeleri we gündiz perişdeleri jemlenişýändirler, ikindini okaňda gündiz perişdeleri Perwerdigärlerine (tarap) ýokary galarlar, gije perişdeleri bolsa durarlar, Allah ýokary galanlara aýdar – ol iň gowy biluwjydyr: bendelerimi nähili (halda) goýup gaýtdyňyz? Aýdarlar: Namaz okap durkalar bardyk, namaz okap durkalar goýup gaýtdyk...."** (Buhary Muslim)

**(1)** (Asyrlaryň iň haýyrlsý - Allahyň Resulyňy görüp oňa iman eden asyrdyr, soňra olardan soňkular, soňra olardan soňkular. Sahabalaryň iň haýyrlsý - dört çaryýarlardyr, Ebu Bekr, soňra Omar, soňra Osman, soňra Aly, Allah olaryň hemmesinden razy bolsun, Resulyň sahabalarynyň birisem erbetlik bilen ýatlanmaly däldir, diňe gözellig bilen ýatlanmalydyr, olaryň arasyndaky dawalara garyşmaly däldiris, olar aklanmaga, uzur berilmäge adamlaryň iň haklysydyrlar, olar barada iň gowy pikirde bolmalydyrys.) - bu ähli-sünnet wel-jemagatyň akydasydyr, Pygamberimiziň iberilen asyryndaky nesil iň haýyrlý nesildir, olar oňa iman etdiler, egindeşlik etdiler, soňra iň haýyrlsý olardan soňkular soňra olardan soňkular, hadysda gelşi ýaly:

**"Asyrlaryň iň haýyrlsý meniň asyrymdyr..."**

Asyrlaryň diýdi, geçen, geljek hemme asyrlaryň içinde iň haýyrlsý diýmegi aňladýar.

Allah Öz Pygamberi üçin iň haýyrlý asyry saýlap alandyr, edil şol asyra iberendir, hadysda şeýle diýýär:

---

**"Asyrlaryň iň haýyrlysy meniň asyrym, soňra olardan soňkular, soňra olardan soňkular, soňra olardan soňkular, soňra olardan soň kowumlar (nesiller) gelir özleri kasam içerler (emma) olardan kasam içmek talap edilmez (ýagny, ynamdar bolmazlar), nezr ederler ýöne ony berjaý etmezler, olarda semizlik aýdyň bolar."** (Buhary Muslim)

Bu hadys dürli sözler bilen habar berildi, hemmesem sahyhdyr, şeýlelik bilen, haýyr şol asyrdakylara, soňra soňkulara, soňra soňkulara goýulan, biz bolsa, Allaha hamd aýdýarys bizi şol dinden edeni üçin, haky tananlardan edeni üçin, Allahyň Resuly bize şu zatlary öwredendir: ilähiýe Allahdan başgasynda ýokdur, Ol Ýaradandyr, takdyr edip dogry ýola gönükdirendir, bu tewhyddyr, şeýle hem, mutäbaga (bütinleýin yzyna düşmek) diňe huda (dogry ýol) Pygamberine ediler, aýatda şeýle diýilýär:

**"(Eý, Muhammet!) Aýt: «Eger Allahy söýýän bolsaňyz, maňa tabyn boluň! (Şonda) Allah hem sizi söýer we günäleriňizi bagyşlar. Allah Bagyşlaýjydyr, Rehim-şepagatlydyr»."** (Äli Imran 31)

Sahabalar - Allah olardan razy bolsun - Pygamberimizden öwrenen hak dini işlerinde mysallandyryp, şerigaty amal taýdan görkezen kişilerdir, şonuň üçin biz olaryň ýolunda bolmalydyrys:

**"Her kim özüne dogry ýol äşgär belli bolandan soň, Pygambere garşy çykyp, möminleriň ýolundan başga bir ýola tabyn bolsa, Biz ony ol (saýlan) ýolunda goýarys we ony Dowzaha taşlarys. Ol baryljak nähili erbet ýerdir!"** (Nisa 115)

Aýatdaky "möminler" sahabalardyr. Allahy ybadatda birlemek, Resulyna ymmatyna öwreden dindäki zatlarynda tabyn bolmak parzdyr, bölünişik hadysda Pygamberimiz şeýle diýýär:

"Bu ymmat 73 topara bölüner, birinden başga hemmesi otdadyr." - ol birisi barada soranlarynda şeýle diýdi:

**"Men we sahabalarymyň bolan zadynda bolanlar (ýagny, ýoluny tutanlar)."** (Tirmizi)

Başga hadys:

**Musulmanlaryň ýolbaşçylaryna: baştutanlaryna, alymlaryna ytagat etmelidir, boýun bolmalydyr, selef-salyha eýermek, olaryň yzlaryna düşmek we olar üçin bagyşlanma soramak<sup>(1)</sup>, dinde jedel etmegi,**

---

**"Gijesi gündiz ýaly (aýdyň) ak (ýolda) sizi goýup gitdim, ondan diňe (özünü) heläk edýänden başgasy sowulmaz."** (Ibn Mäje, Ahmet)

Sahabalaryň in haýyrlısy, ymmatyň in haýyrlısy - Ebu Bekrdir - Allah ondan razy bolsun - soňra Omar, soňra Osman, soňra Aly, hemmesinden Allah razy bolsun, soňra galan 6 sahaba, soňra iki hijreti edenler, soňra Bedre gatnaşanlar, soňra agajyň aşagynda beýgat berip, Hudeýbiýä gatnaşanlar, soňra (Mekke) fethinden öň Yslama girip söweşenler, soňra fethdan soň Yslama girip, söweşenler, soňra kiçi sahabalar, soňra sahabalardan bu dini bize ýetiren ymmatyň alymlary, soňra olardan alyp ýetirenler we ...

Ähli-sünnetiň akydasy - hiç bir sahaba erbet, ýaramaz taýdan ýatlanmaly däldir, şeýle hem olaryň arasynda bolan dawalara biz goşulman, dymmalydyrys, bu wajypdyr, goşguda aýdylşy ýaly:

"Sahabalaryň arasynda bolan zatlardan dymýarys

Olar üçin ijtiähä sogabyny tassyklaýarys."

(Bellik: Ijtihäd - dogry höküme ýetmek üçin bar ylmyňy, zehiniňi, gujur-gaýratyňy sarp etmek).

**(1) (Musulmanlaryň ýolbaşçylaryna: baştutanlaryna, alymlaryna ytagat etmelidir, boýun bolmalydyr, selef-salyha eýermek, olaryň yzlaryna düşmek we olar üçin bagyşlanma soramak) – muny Allah buýrandyr, Resuly buýrandyr, bu ähli-sünnetiň akydasydyr, aýatda şeýle diýýär:**

**"Eý, iman getirenler! Allaha boýun boluň! Pygambere boýun boluň we özüňizden bolan baştutanlaryňyza."** (Nisa 59)

Aýata üns bersek Allaha boýun boluň Pygambere boýun boluň we baştutanlaryňyza diýdi, ýagny baştutanlaryňyza boýun boluň diýmedi, Pygambere boluň we baştutanlaryňyza diýip çäklendi. Munuň sebäbi Allahyň we Resulyňyň hemme buýruklaryna boýun bolmaly, emma baştutanlaryň hemme buýruklaryna boýun bolmaly däl, diňe Yslama ters gelmeýän zatlarda boýun bolmaly, haçanda Allahyň we Resulyňyň

---

emirlerini buýursa, Allahyň we Resulynyň gadagan eden zatlaryny gadagan etse, şonda baştutanlara boýun bolmaly, emma bu zatlaryň tersini buýursa boýun bolmaly däl.

Hadysda şeýle diýýär:

**"Halyga (Ýaradana) magsyýet (günä) bolan (işde) mahluga (ýaradylana) boýun bolunmaýar."** (Tahrij El-Miškät 3694)

Başga hadysda şeýle diýýär:

**"Diňe magrufda (dine laýyk zatlarda) boýun bolunýar."** (Buhary Muslim)

Boýun bolmaklygy diňe magrufda çäklendirdi, munuň manysy - eger magrufdan başga zat buýursalar boýun bolunmaýar.

Sünnetde baştutanlara boýun bolmaklygyň wajyplygyny, has dogrusy gutulgysyz borçdugyny aňladýan hadyslar köp gelendir, baştutanlaryň içine ýolbaşçylar we alymlar girýändir. Ýolbaşçylara dine ters gelmeýän işlerde, meselem edara işlerinde boýun bolmak wajypdyr.

Şeýle hem, alymlaryň fetwa beren, şerigatdan habar beren hökümlerine boýun bolmak wajypdyr, çünki, olar bu ugruň adamlarydyr, bu zatlary bilýän, bu zatlar bilen meşgullanýan kişilerdir, aýatlarda şeýle diýilýär:

**"Şeýle hem möminleriň hemmesiniň söweşe (ýörişe) çykmaklary şert dälidir. Sebäbi ilatyň uly bölegi söweşe çykan wagty, onuň bir böleginde dini ylymlary, hökümleri düýpli öwrenmek üçin çalyşsynlar. (Söweşe çykanlar) gaýdyp gelenlerinde, olar (ylym öwrenenler söweşden dolanyp gelenlere öwrenen dini ylymlaryny öwretsinler) erbetliklerden saklap duýduruş bermek bilen meşgul bolsunlar."** (Toba 122)

**"Eger bilmeýän bolsaňyz, onda bilýänlerden soraň."** (Nahl 43)

Bir söweşde bir sahabanyň kellesi ýaralanýar, soňra onuň ini hapalanýar, gusuly pozulýar. Maňa teýim almana rugsat barmy diýende käbirleri oňa suw bilen gusul almaly diýýärler, haçanda ol kellesi ýara halyna suwa düşende ölýär, bu habar Pygamberimize ýetende şeýle diýýär:

---

**"Ony öldürdiler, Allah olary öldürsin, bilmeseler sorasalar bolmazdymy?! Ylymsyzlygyň şypasy (alajy) - soramakdyr, sorag bermekdir."** (Ebu Dawud)

Bu aýat-hadyslar alymlara gaýtmaklygyň, dini meselelerde fetwa beren zatlaryny almaklygyň wajyplygyny aňladýar.

Baştutanlara boýun bolmaklygyň wajyplygyny aňladýan hadyslar "iki sahyhda", dört sünende, Ahmediň musnedinde we başga hadys kitaplaryndadyr, olaryň birisi Ebu Zeriň hadysy, ol aýtdy:

**"Halilym (dostum, göz önünde tutýany Pygamberimiz) maňa gulak asmaklygy, boýun bolmaklygy buýurdy, hatda kellesi kişmiş ýaly Habäşi (häzirki Efiopiýa) gul bolsa-da."** (Buhary)

Ubade ibn Somit aýtdy:

**"Allahyň Resuly bizi çagyrypdy, şonda şu zatlara beýgat (wada) edipdik: (baştutana) kynçylykda-da, ýeňillikde-de, menşatda-da (halaýan işlerimizde-de), mekrahda-da (halamaýan işlerimizde-de) gulak asmak, boýun bolmak, olary (baştutanlary) özümüzden öňe geçirmek, buýruk eýelerine (ýolbaşçylara) garşy çykamazlyk, meger, Allahyň önünde delil boljak aýdyň küfr görýänçäk."** (Buhary Muslim)

Ibn Abbas aýtdy:

**"Kim ýolbaşçysynda halamaýan zady görse, sabyr etsin, çünki, kim jemagatdan bir garyş aýrylyp (ýagny, agzybirligi pozup) ölse, ol jähiliýet (nadanlyk) ölmi bilen ölendir."**

(Buhary Muslim)

Ebu Said El-Hudri (has dogrusy bu Arafja atly biriniň sözi) aýtdy:

**"Hemmäňiz bir adamyň daşyndakaňyz (ýagny bir adama agzybirlilik bilen boýun bolýan wagtyňyz) biri gelip, jebisligiňizi pozmak islese, agzalalyk döretjek bolsa, ony kim bolsa-da gylyçdan geçiriň."** (Muslim)

Şu manyda Arafja Kulläbiniň hadysy hem bar.

Ebu Hureýranyň hadysy:

---

**"Kim ytagatdan çykyp, jemagaty taşlan (halynda) ölse, jähiliýet (nadanlyk) ölümi bilen ölendir."** (Muslim)

Başga hadys:

**"Baştutanlar köpeler, soradylar: bize näme buýrarsyň? aýtdy: ilkinji beýgadyňyza (wadaňyza) wepaly boluň."** (Muslim)

Haçanda ibn Omar Abdullah ibn Mutýýgyň ýanyna Hurra gününde gelende Abdullah şeýle diýdi: Şeýh üçin ýassyk goýuň, ibn Omar aýtdy: men oturmak üçin gelmedim, Pygamberimiziň aýdanyny saňa habar bermäne geldim:

**"Kim jemagaty taşlan (halynda) Allaha duşsa, onuň hüjjeti (subutnamasy) bolmaz, kim boýnunda beýgat etmän ölse ol jähiliýet ölümi bilen ölendir."** (Muslim)

Abdullah ibn Amryň hadysy:

**"Kim bir baştutana beýgat berip, eliniň gysymyny, ýüreginiň miwesini berse, başardygyndan oňa boýun bolsun, oňa garşy çykyp biri gelse onuň boýnuny alyň kim bolsa-da bolubersin."** (Muslim)

Awf ibn Mälik El-Eşjaginiň hadysy:

**"Iň haýyrly baştutanlaryňyz - sizi söýýän, siziňem olary söýýän, sizi öwýän, siziňem olary öwýänleriňizdir, iň şerli baştutanlaryňyz - sizi ýigrenýän, siziňem olary ýigrenýän, sizi näletleýän, siziňem olary näletleýänleriňizdir, aýtdylar: olar bilen söweşmälimi? Aýtdy: ýok, haçanda araňyzda namazy berjaý etse."** (Muslim)

Şeýle hem, Umm Selemäniň hadysy we başga hadyslar, bu hadyslar Buhary we Muslimiň sahyhlarynda gelýär, kábirleri Muslimiň sahyhynda.

Bu hadyslar baştutanlara boýun bolup gulak asmaklygy her musulmana wajyp edýär, ol baştutanlar takwa bolsalar-da, günä işleri edýän azgyn bolsalar-da, olary garşy çykmaq, olar bilen söweşmek, rugsat däl, wajyp zat - gulak asyp boýun bolmak.

Şeýle hem, olara boýun bolmak Allaha we Resulyna boýun bolmakdyr, hadysdaky ýaly:

---

**"Kim meniň emirime boýun bolsa, maňa boýun boldugydyr, kim maňa boýun bolsa, Allaha boýun boldugydyr."** (Buhary Muslim)

Başga habarda şeýle gelyär: **"kim emire boýun bolsa."**

Ýagny, bu habaryň peýdasy - islendik emire boýun bolsa, diňe Pygamberimiziň emir eden kişisi däl-de eýsem hemme emir, bu ähli-sünnetiň akydasydyr, has dogrusy bu barada Huzeýfanyň hadysynda gelendir:

**"Emire gulak as, boýun bol, seniň arkaňa urup malyňy alsada."** (Muslim)

Hadysyň bu soňky parçasyny käbirleri zagyf (dürslügi anyk däl) saýdylar, şeýdip olar baştutanlara garşy çykmaklyga ýol edindiler, kim beýle etse, ol azaşandyr, azaşdyrýançydyr. Sebäbi birden bu parça zagyf bolaýandada näçe agzap geçen hadyslarymyz olara garşy şaýatdyr, bu musulmanlaryň akydasy, ähli-sünnet wel-jemagadyň akydasydyr, kim günä işleri edýän baştutana garşy çykmaklygy rugsat saýsa, onuň sözi batyldyr, hadyslara tersdir. Günä işleri edýän baştutana garşy çykmagy rugsat edýänler sünnete ters kişilerdir, olaryň sözleri nädogrudyr - Allah bizi hem olary bagyşlasyn.

**(selef-salyha eýermek, olaryň yzlaryna düşmek we olar üçin bagyşlanma soramak)** - bu zatlar musulmanlara wajypdyr, aýatlarda şeýle diýilýär:

**"Olardan soň (kyýamata çenli dünýä) gelen (ähli möminler): «Eý, Perwerdigärimiz! Biziň we bizden öňki iman bilen öten doganlarymyzyň günälerini bagyşla! Biziň içimizde iman getirenlere garşy hiç hili öýke-kine goýma! Eý, Perwerdigärimiz! Takyk, Sen Mähirlisiň, Rehim-şepagatlysyň» diýenlere (hem söweşsiz alnan oljalardan berler)."** (Haşr 10)

**"Her kim özüne dogry ýol äşgär belli bolandan soň, Pygambere garşy çykyp, möminleriň ýolundan başga bir ýola tabyn bolsa, Biz ony ol (saýlan) ýolunda goýarys we ony Dowzaha taşlarys. Ol baryljak nähili erbet ýerdir!"** (Nisa 115)



**şübhe salmagy terk etmek, oýlap tapyjylaryň dine oýlap tapan zatlaryny terk etmek bize düşenidir<sup>(1)</sup>...**

---

Möminleriň ýoluna eýermek olardan soňkulara wajypdyr, ol möminler Allahyň Resulynyň sahabalarydyr, şeýle hem, olaryň akydasynyda bolan, ýollaryndan ýörän olardan soňkular, emma kim möminleriň ýolundan sowulsa, Allahyň Resulynyň öz ymmaty üçin bellän ýolundan daş, ýat ýol saýlandyr, hadysda şeýle diýilýär:

**"Gijesi gündiz ýaly (aýdyň) ak (ýolda) sizi goýup gitdim, ondan diňe (özünü) heläk edýänden başgasy sowulmaz."** (Ibn Mäje, Ahmet)

Ýagny, ol ýoldan sowulmak - heläkçilik ekeni, ol ýol Pygamberimiziň ymmaty üçin çyzan, sahabalaryň ýaşan ýoludyr, şeýle hem, ol ýolda sahabalardan soňky şerigaty bize ýetiren alymlaryň ýoludyr, bölünşik hadysdaky ýaly:

**"Bu ymmat 73 topara bölüner, birinden başga hemmesi otdadyr." - ol birisi barada soranlarynda şeýle diýdi:**

**"Men we sahabalarymyň bolan zadynda bolanlar (ýagny, ýoluny tutanlar)."** (Tirmizi)

Käbir selef alymlar aýtdylar: (öňküleriň) ýoluna eýeriň, bidgat etmäh, size ýetik boldular.

Ýazyjy bu akyda kitabyňy, has laýygy: öz akydasyny şu sözler bilen tamamlady:

**(1) (dinde jedel etmegi, şübhe salmagy terk etmek, oýlap tapyjylaryň dine oýlap tapan zatlaryny terk etmek bize düşenidir) - dawa-jedel etmek gadagandyr, hasam Kuran, Pygamberimiz barada gelen habarlar babatynda jedel etmek gadagan, Kuranda gelen zatlara iman edip, tabyn bolmagymyz wajypdyr, şeýle hem, Sünnetde gelen sahyh habarlara iman edip, tabyn bolmagymyz wajypdyr, çünki Kuran we Sünnet Allahyň Özgülynyň, Pygamberiniň Muhammediň şerigaty üçin çeşme edip bellän permanydyr, Kuran şerigatyň asly, sünnet bolsa ony açyklaýjy, beýan edijidir, aýatdaky ýaly:**

**we sallallahu alä seýýidinä Muhammedin nebiýýihi, we alä älihi we  
ezwäjih, we zurriýätihi we selleme tesliýmen kesiyron.**

---

**"(Eý, Muhammet! Biz saňa Zikiri (Kurany) inderdik. (Muny)  
ynsanlara özlerine inderilen zatlary beýan etmegiň üçin we olaryň  
pikirlenmekleri üçin (inderdik)."** (Nahl 44)

**(oýlap tapyjylaryň dine oýlap tapan zatlaryny terk etmek bize  
düşenidir)** - her ylym talybyna, her musulmana wajyp zat -  
Pygamberimizden, selef-salyhdan gelen sahyh habarlara eýermek, olaryň  
dürslügi anyklanan sözlerine, amallaryna görä ýaşamak. Çünki olar  
şerigaty amal taýdan berjaý edenlerdir, iş ýüzünde ýerine ýetirenlerdir,  
şonuň üçin bidgatlary (dine täze girizilen zatlary) terk etmek wajypdyr,  
Kuran we Sünnete selef-salyhyň düşündirişine görä eýermegimiz  
wajypdyr, hem-de muňa ters gelýän her zatdan päklenmegimiz  
hökmandyr.

**Sallallahu alä seýýidinä Muhammet, we alä älihi we ezwäjih we  
zurriýetihi we sellim tesliýmen kesiyron.**

Allah ýazyja rehmet etsin, ol hakykatdanam nesihat etdi, ýetirdi, öwretti,  
beýan etdi, munda onuň yzyna eýermek wajypdyr, çünki bu hakdyr,  
ynanjymyza görä, üstünlik bolsa Allahdandyr.

